

OPĆINA TUZLA

STRATEGIJA RAZVOJA OPĆINE TUZLA

KNJIGA 2:

VIZIJA, STRATEŠKI CILJEVI RAZVOJA, PROGRAMI I PROJEKTI

Tuzla, april, 2012.

SADRŽAJ

1.	UVOD.....	3
1.1.	Metodološki okvir	3
1.2.	Inovirani strateški koncept budućeg razvoja	3
2.	VIZIJA I MISIJA BUDUĆEG RAZVOJA.....	6
3.	STRATEŠKI CILJEVI BUDUĆEG RAZVOJA TUZLE.....	8
3.1.	Određivanje strateških ciljeva za realizaciju vizije razvoja općine Tuzla	8
3.2.	Projekcije razvoja	12
3.2.1.	Realizacija ostvarivog scenarija: projekcija zaposlenosti i potrebnih investicija	14
4.	SEKTORSKI RAZVOJNI CILJEVI.....	16
4.1.	Sektor komunalna infrastruktura i izgradnja	16
4.2.	Društveni razvoj	19
4.2.1.	Obrazovanje.....	19
4.2.2.	Primarna zdravstvena zaštita	20
4.2.3.	Socijalna zaštita	21
4.2.4.	Kultura, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe	22
4.2.5.	Sport	23
4.3.	Lokalni ekonomski razvoj.....	24
4.3.1.	Prerađivačka industrija	24
4.3.2.	Energetika	25
4.3.3.	Turizam	25
4.3.4.	Trgovina	27
4.3.5.	Građevinarstvo.....	27
4.3.6.	Saobraćaj.....	27
4.3.7.	Poljoprivreda i ruralni razvoj.....	28
4.3.8.	Sektorske projekcije lokalnog ekonomskog razvoja općine Tuzla do 2026. godine	31
4.4.	Unapređenje okoliša	35
5.	FINANSIRANJE KAPITALNIH PROJEKATA.....	40
5.1.	Vremenski okvir i politike finansiranja	40
5.2.	Politika zaduživanja i izvori finansiranja	41
6.	PROJEKTI I PROGRAMI RAZVOJA ZA VIŠEGODIŠNJI PERIOD.....	43
7.	PRIORITETNI INDIKATORI ZA PRAĆENJE REALIZACIJE STRATEGIJE PO OBLASTIMA.....	52
8.	MONITORING I EVALUACIJA	56
9.	IZVORI.....	57

1. UVOD

1.1. METODOLOŠKI PRISTUP

Općina Tuzla je svojim proaktivnim pristupom i potpunim angažmanom raspoloživih resursa gotovo u potpunosti ostvarila ciljeve iz Strategije razvoja općine Tuzla do 2015. godine. Konstatujući da je realizovana većina strateških ciljeva iz usvojene Dugoročne strategije razvoja općine Tuzla za period 2003. – 2015. godine, Općinsko vijeće Tuzla je usvojilo zaključak kojim se prihvata inicijativa Općinskog načelnika za izradu nove Strategije razvoja koja će obuhvatiti period do 2026. godine.

Urađena procjena ostvarenja prethodno usvojene Dugoročne strategije razvoja općine Tuzla za period od 2003. do 2015. godine, kojom je utvrđeno njeno ostvarenje u procentu od oko 90% u odnosu na planske mjere, daje potrebnu argumentaciju za definisanje nove strategije razvoja općine Tuzla. Nova projekcija strateških orijentacija determiniše period do 2026. godine, što je usklađeno i sa drugim razvojnim dokumentima, prije svega sa Prostornim planom općine Tuzla.

Kako bi se taj proces mogao kvalitetno obaviti, Općinski načelnik je formirao Koordinacioni tim za pripremu Integrisane strategije razvoja općine Tuzla do 2026. godine. Ovo stručno tijelo je uspostavljeno radi vođenja procesa izrade Integrisane strategije razvoja općine Tuzla.

Osnovni koncept izrade nove strategije razvoja općine Tuzla zasniva se na principima održivog razvoja i socijalne uključenosti, u skladu sa standardiziranom metodologijom za planiranje lokalnog razvoja u Bosni i Hercegovini. U toku izrade Integrisane strategije razvoja općine Tuzla do 2026. godine, ostvareno je učešće oko 170 predstavnika svih relevantnih institucija i aktera javnog, nevladinog i poslovnog sektora, koji su dali značajan doprinos u realizaciji pojedinih faza izrade Strategije.

U prvoj fazi Strategije razvoja općine Tuzla urađena je kompletna situaciona analiza stanja (socio-ekonomska analiza) i primjerene SWOT analize komunalne infrastrukture, kompletnog društvenog sektora (obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, kulture i sporta), lokalnog ekonomskog stanja i stanja okoliša na području općine Tuzla.

Temeljem ovakvih analitičkih pristupa nedvosmileno je utvrđeno da su ostvareni značajni pozitivni efekti na unapređenju lokalnog ambijenta kako za život građana tako i poslovanje kompanija i ostalih poslovnih subjekata. Jasno su identificirane lokalne komparativne prednosti (ljudski potencijal, prirodni resursi, kulturno-historijsko naslijeđe i naslijeđena privredna struktura) kao pretpostavke za razvoj novih sektora – informaciono-komunikacione tehnologije, turizma i kreativne industrije.

1.2. INOVIRANI STRATEŠKI KONCEPT BUDUĆEG RAZVOJA TUZLE

Naredni period predviđen *Strategijom razvoja općine Tuzla do 2026. godine* potpuno je usklađen sa osnovnim opredjeljenjima zacrtanim u *Prostornom planu općine Tuzla 2006-2026*.¹ i baziran je na konsenzusu poticanja zrele faze razvoja na efikasnosti i inovacijama. Strateško opredjeljenje razvoja općine Tuzla, je nova filozofija razvoja koja podrazumijeva primjenu više principa i to:

¹ Prva faza Prostornog plana bila je podloga za izradu Strategije razvoja (dijela socio-ekonomska analiza), a dalje projekcije razvoja usklađene su sa osnovnim opredjeljenjima zacrtanim Drugom fazom Prostornog razvoja općine.

- *Primjena koncepta održivog razvoja, stvaranjem ambijenta ugodnog življenja i reduciranjem nepovoljnih uticaja industrije, saobraćaja i drugih djelatnosti na okoliš, uz smanjenje emisije stakleničkih plinova, povećanje energetske efikasnosti, povećanje učešća obnovljivih izvora energije.*
- *Nedopuštanje privatizacije javnih dobara koje je Općina povjerila na korištenje javnim preduzećima i javnim ustanovama, a radi zaštite javnog interesa upotrebe ovih dobara za dobrobit svih građana.*
- *Razvoj na bazi maksimalne valorizacije kulturnog i prirodnog naslijeđa uz zbrinjavanje i korišćenje ljudskog kapitala.*
- *Determinirajući faktori budućeg razvoja su inovacija, znanje, informacija, i nove tehnologije, kao bazni koncepti novog digitalnog društva.*
- *Produblјivanje i inoviranje privredne strukture (diverzifikacija) novim proizvodnim profiliranjem u oblasti prerađivačke industrije, trgovine, turizma, građevinarstva, industrije novih tehnologija i drugih djelatnosti kako na osnovu vlastitog inovativnog rada tako i putem transfera tehnologija.*
- *Izmjena privredne strukture u pravcu sve jačeg učešća sektora usluga (tercijarni), na račun smanjenja učešća djelatnosti primarnog, dijelom i sekundarnog sektora.*
- *Širenje razvoja u prostoru aktiviranjem privredno pasivnih prostora uz prethodno infrastrukturno opremanje (saobraćajno otvaranje, elektroenergetsko, vodoopskrbno i telekomunikacijsko opremanje).*
- *Interindustrijsko povezivanje sa susjednim općinama.*
- *Budući privredni, društveni i okolišni razvoj Tuzle zasnivati na više kvalitativnih elemenata koji će uticati na rast i razvoj uz optimalno korišćenje resursa koji stvaraju novu vrijednost, omogućavaju veću produktivnost, ekonomičnost i veću elastičnost ekonomije, veću okolinsku održivost i socijalnu osjetljivost.*
- *Podsticanje zapošljavanja uz smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti.*

Strateški pristup razvoju, baziran na metodologiji integrisanog planiranja lokalnog razvoja predstavlja osnovicu buduće održivosti lokalne zajednice, koristeći integraciju najvažnijih ekonomskih, socijalnih i ekoloških zahtjeva.

Primjenjeni metodološki pristup u toku izrade ove strategije je pristup strateškog planiranja, koji podrazumjeva slijedeću shemu:

U pristupu formuliranju Strategije razvoja općine Tuzla do 2026. godine korištena su uspješna iskustva ostvarivanja projekata iz predhodne strategije (Strategija razvoja općine Tuzla 2003-2015), koja je realizovana prije predviđenog roka, dok su osnovna strateška opredjeljenja usklađena sa relevantnim domaćim i ino razvojnim dokumentima, kao i preporukama međunarodnih organizacija:

- Lokalni ekološki akcioni plan (LEAP),
- Akcioni plan energetske efikasnosti (SEAP),
- Strateške smjernice razvoja i promocije turizma na općini Tuzla,
- Smjernice za upravljanje procesom ruralnog razvoja općine Tuzla,
- Studija prikupljanja, odvođenja i tretmana otpadnih voda,
- Plan kapitalnih investicija općine Tuzla za period 2012. – 2016. godine (kod definisanja razvojnih planova i projekata),
- Analiza izvještaja o realizaciji Budžeta Općine Tuzla iz prethodnih godina,
- Strategija razvoja Evropske Unije do 2020. godine,
- Aalborgska povelje lokalnih vlasti Evrope „Aalborg + 10: budućnost koja inspiriše”,
- Preporuke međunarodnih organizacija za budući razvoj BiH.

Izrada Strategije razvoja općine Tuzla do 2026. godine, značajno je oslonjena i usklađena sa pojedinim fazama izrade Prostornog plana općine Tuzla do 2026. godine, u oblastima u kojima oba dokumenta u okviru svog domena (prema metodologijama) tretiraju lokalni ekonomski, društveni i okolišni razvoj.

Strategija razvoja općine Tuzla do 2026. godine, kompatibilna je sa Strategijom razvoja Evropske Unije do 2020. godine², koja u prvi plan stavlja razvojni koncept baziran na pametnom, održivom i inkluzivnom razvoju. U ovakvom pristupu, **pametna rast** podrazumijeva razvoj ekonomije utemeljene na znanju i inovacijama, **održiva rast** podrazumijeva razvoj efikasnije, čistije i konkurentne privrede, a **inkluzivna rast** predviđa jačanje ekonomije visoke zaposlenosti, socijalne i teritorijalne kohezije. Ova tri razvojna prioriteta će promovirati i poticati zapošljavanje, rast produktivnosti i socijalno povezivanje. Ovako zamišljen razvojni model fokusira se na ostvarenje ciljeva, koji se odnose na zapošljavanje, inovacije, obrazovanje, socijalnu uključenost i energetske efikasnost.

² Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, European Commission 2010.

2. VIZIJA I MISIJA BUDUĆEG RAZVOJA

Temeljem socioekonomske analize i provedene SWOT analize - koje su jasno pokazale da razvojne mogućnosti općine Tuzla počivaju na njenim jakim stranama, koje mogu biti valorizovane otklanjanjem određenih slabosti i prepoznavanjem vanjskih prilika – **izvedena je vizija i misija** razvoja općine Tuzla do 2026. godine, kojima se promoviraju osnovne vrijednosti i dostignuća koja se žele ostvariti.

U formuliranju vizije razvoja općine Tuzla imali smo u obziru i zajedničku viziju održive budućnosti lokalnih vlasti Evrope (Aalburšku povelju), po kojoj vizije gradova i općina, koje uključuju, oličavaju napredne, kreativne i održive gradove i općine koje pružaju dobar kvalitet života svim građanima i omogućavaju njihovo učešće u svima aspektima urbanog života.³

Postavljena vizija razvoja općine Tuzla glasi:

Tuzla grad kontinuiteta kulture, kreativne inovativnosti, zdravog i ugodnog života; grad koji omogućava učešće svojih građana u svim aspektima urbanog života; grad koji osigurava ekonomsku i društvenu atraktivnost, razvoj i kvalitet života za građane i sve ljude koji u njoj borave, investiraju i stvaraju.

Tuzla	➡	grad višemilenijumskog kontinuiteta života i kulture
Tuzla	➡	grad slanih panonskih jezera
Tuzla	➡	grad znanja, književne i likovne tradicije i inovativnosti
Tuzla	➡	grad tradicije multikulturalizma i antifašizma
Tuzla	➡	grad razvijene poslovne infstrukture

Vizija je komplementarna s misijom koja glasi:

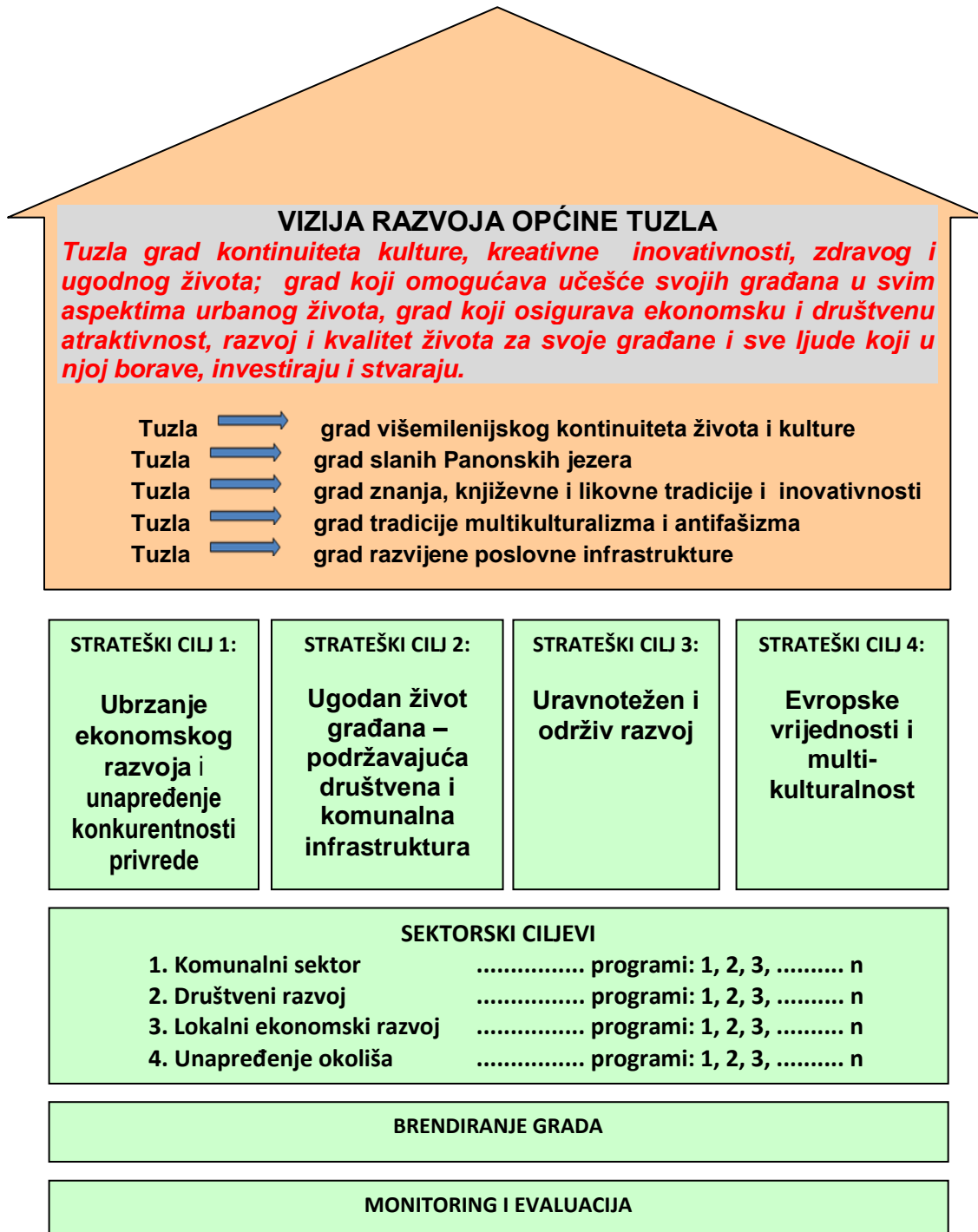
**Zajednička posvećenost
zadovoljstvu i sreći građana,
unapređenje okruženja za aktere
privrednog i društvenog života, uz
očuvanje kulturno-historijskog i
prirodnog naslijeđa grada.**

Respektujući definiranu viziju razvoja općine Tuzla projicirani su strateški i sektorski ciljevi za njenu realizaciju. Dok su strateški ciljevi elaborirani određivanjem vizije razvoja, sektorski ciljevi su konkretizovani odgovarajućim brojem programa i projekata. U strukturu strateškog planiranja, na kraju se izvodi sistem praćenja, monitoring i evaluacija strategije.

³ Pihvatanjem Aalborške povelje usvajaju se i „Obaveze iz Aalborga“ i usaglašava pristajanje za prioritiziranjem ispunjavanja „10 Obaveza“ o: lokalnoj vladavini, lokalnom upravljanju ka održivosti, zajedničkim prirodnim dobrima, odgovornoj potrošnji i izborima životnog stila, planiranju i projektovanju; boljoj mobilnosti, smanjenjem saobraćaja; lokalnoj akciji za zdravlje; vibratnoj i održivoj lokalnoj ekonomiji; socijalnoj jednakosti i pravdi; od lokalnog ka globalnom.

U pristupu strateškog planiranja, određivanja vizije, misije, strateških i sektorskih ciljeva te predlaganja programa i projekata ostvareno je učešće brojnih predstavnika svih relevantnih institucija i aktera javnog sektora, nevladinog i poslovnog sektora.

Slika 2. Vizija i strateški ciljevi razvoja općine Tuzla

3. STRATEŠKI CILJEVI RAZVOJA OPĆINE

Strateške ciljeve razvoja općine Tuzla elaboriramo određivanjem strateških ciljeva za realizaciju vizije razvoja općine Tuzla, te projekcijom rasta i smjernicama za razvoj općine na bazi scenarija ostvarenja strateških ciljeva općine.

3.1. ODREĐIVANJE STRATEŠKIH CILJEVA ZA REALIZACIJU VIZIJE RAZVOJA OPĆINE TUZLA

Realizacija zacrtane vizije Tuzle kao grada kontinuiteta kulture i multietničnosti, kreativne inovativnosti, zdravog i ugodnog života, grada znanja i grada razvijene poslovne infrastrukture, **lijepog i ugodnog grada za sve građane koji tu žive i one koji u Tuzlu dolaze**, ostvariva je provođenjem slijedećih strateških ciljeva:

1. **Ubrzanje ekonomskog razvoja i unapređenje konkurentnosti privrede**
2. **Ugodan život građana – podržavajuća društvena i komunalna infrastruktura**
3. **Uravnotežen i održivi razvoj grada**
4. **Evropske vrijednosti i multikulturalnost**

Strateški ciljevi se prevode u posebne ciljeve po kriterijumu njihovog potencijalnog doprinosa ostvarenju strateških ciljeva. Posebni ciljevi se vezuju uz strateške ciljeve i služe za njihovu operacionalizaciju.

3.1.1. Ostvarenje strateškog cilja 1 - UBRZANJE EKONOMSKOG RAZVOJA I UNAPREĐENJE KONKURENTNOSTI PRIVREDE

U ovom cilju sadržani su napori da se podigne produktivnost u tradicionalnim industrijama i da se u što većoj mjeri povećava zastupljenost novih industrija iz okvira nove ekonomije, a s opredjeljenjem „da se ostvari i obezbjedi vibrantna lokalna ekonomija koja će pružiti pristup zapošljavanju a pri tom ne oštećuje životnu sredinu“ u skladu s Aalburškom poveljom lokalne vlasti Evrope.

Bosna i Hercegovina i regionalno okruženje općine Tuzla nalazi se u razvojnom stadiju koji karakterizira prelazak iz faze razvoja utemeljene na resursima ka fazi razvoja utemeljenoj na efikasnosti. Pokretačke snage razvoja ove faze su investicije i tehnološki progres koji omogućava efikasniju (jeftiniju, kvalitetniju, kupcima više prilagođenu) proizvodnju i aktiviranje dodatnih potencijala za ulazak u nove ekonomske djelatnosti. U tom smislu je posebno značajno restrukturiranje industrije, rudarstva, građevinarstva i saobraćaja na općini Tuzla, te dalje razvijanje tercijarnog sektora i poticanje razvoja nove i kreativne ekonomije. Unapređenje konkurentnosti privrede na općini Tuzla provodi se kroz razvoj lokacijski specifičnih konkurentskih prednosti u namjeri da stvori od općine Tuzla atraktivno područje za privlačenje investitora, biznisa za uspostavljanje poslovnog partnerstva, turista i drugih vidova poduzetničkih aktivnosti.

Prioriteti u postizanju ovog cilja podrazumjevaju:

- 1) optimalno iskorištenje prirodnih resursa,
- 2) jačanje konkurentnost općine Tuzla kao lokacije biznisa, mjesta življenja i kulturno-turističke destinacije,
- 3) ekonomski rast (GDP) i rast zapošljavanja brže od prosjeka kantona i BiH u cjelini,

- 4) povećavanje ulaganja i istraživanje i razvoj i unapređenje infrastrukture za razvoj novih tehnološki naprednijih kompanija i industrijskih firmi (istraživačko-razvojni centri, poslovne zone, tehnološki parkovi).

Posebni ciljevi za operacionalizaciju strateškog cilja 1 - Ubrzanje ekonomskog razvoja i unapređenje konkurentnosti privrede su:

- (a) Podrška rastu i generiranju novih brzo-rastućih kompanija (gazela) i proizvodnih servisa u oblasti malog i srednjeg biznisa,
- (b) Podrška turističkim i kulturološkim servisima (hospitality industry - banjsko-rekreativni, medicinski, kulturološki i konferencijski turizam),
- (c) Restrukturiranje tradicionalnih industrija na osnovi novih tehnoloških i upravljačkih rješenja i izvozne tržišne orijentacije,
- (d) Poticanje razvoja aktivnosti iz domena nove ekonomije, koje uključuju tehnološki intenzivne djelatnosti i masovnu primjenu informaciono-komunikacionih tehnologija u poslovnim servisima, uz razvoj odgovarajuće infrastrukture (poduzetničke zone, business inkubatori, trening centri, turistički kapaciteti, istraživačko-razvojni centri, dizajn centar i drugo) u suradnji sa Univerzitetom Tuzla, međunarodnim razvojnim agencijama i biznisom,
- (e) Podizanje kapaciteta istraživačko-razvojnog rada za unapređenje produktivnosti i održivosti ekonomskog, socijalnog i okolinskog razvoja,
- (f) Postizanje jedinstvenih konkurentskih prednosti lokacije u pogledu raspoloživih faktora biznisa, a posebno ljudskih resursa, Univerziteta i poduzetničke infrastrukture, što uključuje (1) uslove potražnje koji se odnose na lokalno, državno, regionalno i evropsko tržište, (2) postojanje strategija kompanija i konkurencije, (3) postojanje povezanih industrija, te (4) ulogu općine u građenju prijateljskog poslovnog okruženja i promociji konkurentnosti.
- (g) Privlačenje domaćih kompanija i stranih kompanija sa poslovanjem u BiH, da proizvodnju, distribuciju i upravljačke aktivnosti (razvoj, financije i marketing) lociraju u Tuzli, zbog prijateljskog poslovnog okruženja i specifičnih lokacijskih konkurentnih prednosti koji nudi općina Tuzla.

3.1.2. Ostvarenje strateškog cilja 2. UGODAN ŽIVOT GRAĐANA – PODRŽAVAJUĆA DRUŠTVENA I KOMUNALNA INFRASTRUKTURA

Strateški cilj „Ugodan život građana – podržavajuća društvena i komunalna infrastruktura“ treba da omogući osiguranu i stabilnu kvalitetu života građana Tuzle sa razvijenom društvenom infrastrukturom (zdravstvenom i obrazovnom mrežom, socijalnom zaštitom, razvojem kulture i sporta) i unapređenjem lokalne komunalne i saobraćajne infrastrukture za kvalitetniji život građana i razvoj ljudskih resursa, uključujući telekomunikacije i internet, energetska i termoenergetska infrastrukturu, javne usluge.

Svim građanima Tuzle osigurane su najkvalitetnije, najsigurnije i najjeftinije komunalne i druge usluge kao što su vodosnabdijevanje, grijanje, prikupljanje i tretman čvrstog otpada i slično (predškolski smještaj djece).

Stoga je veoma važno nedopustiti privatizaciju javnih dobara koje je Općina povjerila na korištenje javnim preduzećima i javnim ustanovama, a radi zaštite javnog interesa upotrebe ovih dobara za dobrobit svih građana.

Posebno usmjerenje je na stvaranju turističkih i obrazovno-kulturoloških servisa, koji Tuzlu predstavljaju kao centar zdravstvenog (banjskog) turizma i interuniverzitetski regionalni centar sa najvećom književnom manifestacijom na južnoslovenskim prostorima – Cum Grano Salis. Izgradnja banjskog kapaciteta na osnovu slane vode u samom centru grada i s pogodnom župskom klimom stvara

pretpostavke za ispoljavanje jedinstvenih obilježja turizma – najkvalitetnije mjesto rekreacije, razvijenog turizma i slanih Panonskih jezera s naglašenim socijalnim obilježjima (prihvatljive cijene korištenja jezera simboliziraju koristi za sve građane Tuzle i sve druge posjetitelje). Tuzla je grad lijep i ugodan za život građana, atraktivan za turiste i investitore.

Prioriteti u postizanju ovog cilja podrazumjevaju:

- (1) podizanje kvaliteta administrativne, obrazovne, zdravstvene i turističke mreže,
- (2) razvoj ljudskih resursa za veće sudjelovanje u ekonomiji znanja, intenziviranjem istraživačkih i razvojnih aktivnosti i uključivanjem u mrežu međunarodne saradnje Univerziteta u Tuzli, istraživačkih institucija i kompanija s područja općine,
- (3) širenje kompleksa slanih jezera,
- (4) unapređenje javnog saobraćaja izgradnjom visećeg tramvaja kojim se rješava ekološki problem saobraćaja.

Posebni ciljevi za operacionalizaciju strateškog cilja 2 – Ugodan život građana – podržavajuća društvena i komunalna infrastruktura su:

- (a) Stalna valorizacija prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa Tuzle,
- (b) Osiguranje kontinuiteta u pružanju najkvalitetnijih, najsigurnijih i najjeftinijih komunalnih usluga svim građanima (vodosnabdijevanje, grijanje, prikupljanje i tretman čvrstog otpada...),
- (c) Snaženje administrativnih, političkih, obrazovnih, naučnih i drugih funkcija socijalnog i kulturnog identiteta,
- (d) **Nedopustiti privatizaciju javnih dobara koje je Općina povjerila na korištenje javnim preduzećima i javnim ustanovama, a radi zaštite javnog interesa upotrebe tih dobara za dobrobit svih građana,**
- (e) Unapređenje ljudskih potencijala kroz kvalitetu zdravstva, obrazovanja i turističkih servisa, razvijanja kulture poduzetništva i radnih vrijednosti i ostvarenje pune socijalne uključenosti,
- (f) Privlačenje novih investicija na općinu, poboljšavanje njihove ekonomske namjene i podizanje efikasnosti investiranja u društveni sektor,
- (g) Podizanje stepena aktiviteta stanovništva na nivo od 60 % radno aktivnog stanovništva, koristeći posebno mjere za postizanje efikasnijeg obrazovanja za rad, socijalne uključenosti i poboljšanja statusa nekih poduzetničkih kategorija (farmeri, tradicionalni obrt i drugo),
- (h) Obogaćivanje lokacijskih mogućnosti - uključivanjem novih prostorno-lokacionih formi industrije i podršci mješovitim namjenama korištenja prostora i promocijom klastera na općinskom području,
- (i) Informatizacija osnovnoškolskog obrazovanja i stvaranje uslova za da se informatički opismenjavaju i djeca u ustanovama predškolskog odgoja,
- (j) Podrška razvoju sporta i uključivanje mladih u sportske aktivnosti.

3.1.3. Ostvarenje strateškog cilja 3 - POSTIZANJE URAVNOTEŽENOG I ODRŽIVOG RAZVOJA U EKONOMSKOM, SOCIJALNOM I OKOLINSKOM SMISLU

Ovaj cilj podrazumjeva postizanje uravnoteženog, balansiranog, kao i ekonomski, ekološki i tehnološki održivog razvoja, u skladu sa pristupom „Strategije razvoja Evropske unije, Evropa 2020“ koja pod održivim rastom podrazumjeva izgradnju privrede koja efikasno koristi resurse, koja je održiva i konkurentna, uključujući i zelene tehnologije, ubrzavanje razvoja pametnih mreža korišćenjem informacionih i komunikacionih tehnologija, korišćenje mreža na nivou Evropske Unije, te osnaživanje konkurentnih prednosti privrede, posebno u proizvodnji i u okviru malih i srednjih preduzeća, kao i kroz pomoć potrošačima da vrednuju efikasno korišćenje resursa. Ovakav pristup koji omogućava EU

unapređenje životne sredine, smanjenje biodiverziteta i sa niskom emisijom ugljen-dioksida, podupire i napore u prevazilaženju višedecenijske prakse Tuzlanskog basena po kojoj je ekonomski rast u mnogim elementima predstavljao prijetnju ekonomskom razvoju zbog izrazitih negativnih eksternih efekata. Naime, posebno u oblasti ekonomije prostora zabilježeni su negativni učinci ekonomskog rasta po kojima su nisko produktivni učinci postizani isključivo degradacijom prostora i prirodnih resursa koje on sadrži (zemljište, minerali, klizišta, jalovišta i slično). Otuda odlučnost općine da se, shodno Aalborškoj povelji lokalne vlasti Evrope, obaveže na „preuzimanje odgovornosti za zaštitu, očuvanje i obezbjeđivanje jednakog pristupa zajedničkim prirodnim dobrima“ i obavezi „usvajanja i podržavanja obazrive i efikasne upotrebe resursa i ohrabivanja održive potrošnje i proizvodnje.

Prioriteti u postizanju ovog cilja podrazumjevaju:

- 1) usklađenost strategija razvoja i prostornog plana, uključujući poštivanje prostornog plana u rasporedu potencijala poslovne i komunalne infstrukture, urbanih i ruralnih anglomeracija,
- 2) saniranje devastiranog zemljišta.

Posebni ciljevi za operacionalizaciju strateškog cilja 3 - Postizanje uravnoteženog i održivog razvoja u ekonomskom, socijalnom i okolinskom smislu su:

- (a) Ekonomsko-ekološka rehabilitacija devastiranog prostora kojom bi se omogućilo njegovo ponovno uključivanje u proces ekonomskog razvoja ili kao osnova za ekonomske, komunalne i sportsko-rekreativne aktivnosti,
- (b) Unapređenje energetske efikasnosti kroz razvijanje sistema istraživanja i razvoja optimalnih rješenja u upotrebi energije (kao što je, na primjer, program toplinske izolacije zgrada),
- (c) Povećanje učešća obnovljivih izvora energije u ukupnom energetskom bilansu,
- (d) Smanjenje emisije CO₂,
- (e) Promocija i podrška programima ekološke efikasnosti u upravljanju čvrstim otpadom na osnovama tehnologija reciklaže,
- (f) Održiv razvoj ruralnih područja općine kroz promociju organske poljoprivrede i ekoturizma,
- (g) Razvoj kreativne ekonomije utemeljene na stvaranju visoke dodane vrijednosti iz osnova inovativnom pristupu servisima u oblasti marketinga, promocije, rekreacije, zabave, kulture, umjetnosti, sporta, arhitekture, dizajna, starih i tradicionalnih zanata, muzeja, kulturnog naslijeđa, hobija, životnog stila, edukacije, suvenira i drugih. Inicijalne rezultate u projektu kreativne industrije Tuzle treba dalje podržavati i dovesti poduzetnike u stanje održivosti njihovih biznisa,
- (h) Unapređenje fizičke i poslovne infrastrukture, te privođenje prostora multifunkcionalnoj produktivnoj namjeni za veću konkurentnost biznisa koristeći se modelima javno-privatnog partnerstva,
- (i) Primjena *koncepta održivog razvoja*, stvaranjem ambijenta ugodnog življenja i reduciranjem nepovoljnih uticaja industrije, saobraćaja i drugih djelatnosti na okoliš.

3.1.4. Ostvarenje strateškog cilja 4 - EVROPSKE VRIJEDNOSTI I MULTIKULTURALNOST

Strateški cilj Evropske vrijednosti i multikulturalnost treba da omogući s jedne strane, izgradnju Tuzle kao kreativnog, otvorenog grada, grada evropskih vrijednosti, sa snažnom socijalnom uključenosti, snaženjem lokalne demokratije kroz pojačanu participativnu demokratiju i snaženjem institucija civilnog društva, a s druge, osnažiti lokalnu participaciju grada u kandidatskom statusu i konačnom priključenju Bosne i Hercegovine Evropskoj Uniji.

Prioriteti u postizanju ovog cilja podrazumjevaju:

- (1) postizanje društvenog konsenzusa o evropskom putu,
- (2) razvijanje institucionalnih kapaciteta za visoko kvalitetne administrativne i poslovne servise,
- (3) unapređenje borbe protiv korupcije i organiziranog kriminala,
- (4) podizanje kapaciteta za korišćenje IPA sredstava i drugih dostupnih međunarodnih izvora finansiranja projekata (kao što je, na primjer, IPA program prekogranične saradnje, fond za istraživačko-razvojne projekte FP-7 i drugi EU i bilateralni fondovi).

Posebni ciljevi za operacionalizaciju strateškog cilja 4 – Evropske vrijednosti i multikulturalnost su:

- a) Partnerstvo i međunarodna saradnja sa međunarodnim institucijama, gradovima i regijama;
- b) Saradnja na projektima i pristupima međunarodnim fondovima;
- c) Prihvatanje evropskih standarda u različitim oblastima lokalnog i održivog razvoja, kao i socijalne uključenosti, uključujući i usklađivanje sa Strategijom razvoja Evropske unije – Evropa 2020: strategija pametnog rasta (razvoj ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama), održivog rasta (promovisanje ekonomije koja efikasnije koristi resurse, koja je zelenija i konkurentnija) i inkluzivnog rasta (podsticanje ekonomije koju odlikuje visoka stopa zaposlenosti i koja ostvaruje ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju). Općina Tuzla usvaja namjere otvorenih evropskih gradova iz Aalborške povelje lokalnih vlasti Evrope u primjeni energičnijeg donošenja odluka kroz pojačanu participativnu demokratiju, koja obavezuje na: (1) dalje razvijanje vizije održivog grada, (2) građenje kapaciteta učešća i održivog razvoja u lokalnoj zajednici i općinskoj administraciji, (3) pozivanju svih sektora lokalnog društva na efikasno učešće u donošenju odluka, (4) činjenje javnih odluka otvorenim, odgovornim i transparentnim, (5) efikasnoj saradnji u partnerstvu sa svim gradovima koji usvajaju Povelju;
- d) Socijalna uključenost;
- e) Snaženje otvorenosti grada i tradicionalne tolerancije na ovom području;
- f) Usvajanje i primjena EU metodologije u pripremi, odabiru, provedbi i monitoringu projekata koje podupire lokalna uprava i organizacije civilnog društva.

3.2. PROJEKCIJE RAZVOJA I MOGUĆI RIZICI

Temeljem iskazanog metodološkog okvira, projekcije razvoja općine Tuzla do 2026. godine integrišu s jedne strane, ocjenu trendova i postojećeg stanja privrede općine, a s druge, procjenu ukupnog domaćeg proizvoda, procjenu kretanja radne snage, stope zaposlenosti i stope nezaposlenosti.

Temeljeći se na ekstrapolaciji ekonomskih trendova, s jedne strane, te neovisnih varijabli (investicija i broja preduzeća) i ovisnih varijabli (GDP i zaposlenost), s druge strane, moguće je izvesti scenarije budućeg razvoja. Radi pojednostavljenja, ovdje ćemo izvesti tri scenarija, koji omogućavaju razumijevanje onoga što se u posmatranom periodu (do 2026. godine) može dešavati.

Za dostizanje određenog *outputa*, izraženog veličinom bruto domaćeg proizvoda (GDP), do 2026. godine razmotrena su tri moguća scenarija.

Prvi, po kojem se razvoj prepušta postojećim trendovima, održavajući postojeći nivo životnog standarda izražen u recesionim i postrecesionim prilikama u kojima se nalazi Bosna i Hercegovina u periodu 2008. - 2011.

Drugim scenarijem ekstrapoliramo stanje 2026. godine, na osnovu stimuliranih mjera u postavljenim strateškim ciljevima na razini lokalnog razvoja i pojedinačnih lokalnih razvojnih sektora.

Treći scenarij je scenarij ubrzanog ekonomskog razvoja, koji bi se ostvario u slučaju potpune političke harmonije i pozitivnog makroekonomskog i poslovnog okruženja.

- **Prvi scenarij** podrazumijeva da se relativni nivo sadašnjeg standarda Bosne i Hercegovine i općine Tuzla održava pod uticajem rasta produktivnosti rada radnog dijela stanovništva i rasta zaposlenosti po stopi od 1,03 % (koliko iznosi rast zaposlenih 2009. – 2010.) i smanjenja priliva investicija u ovom periodu (u ove dvije godini prosječni godišnji pad investicija iznosi 17 %). U 2011. godini ovi trendovi se zadržavaju, a po relevantnim procjenama Bosna i Hercegovina je u grupi zemalja Zapadnog Balkana koja će se suočavati sa kriznim izazovima niskog rasta sve do 2015. godine.

Ovakvim scenarijem se ne rješava ni jedan od postojećih problema u općini Tuzla i nije prihvatljiv, ali govori da je to, zbog rasta produktivnosti rada, donji prag razvoja. Koliko godina će, u ovakvim uslovima, standard stanovništva u općini Tuzla zaostajati za ostatkom svijeta, zadrži li se recesioni ambijent niskog rasta, teško je prognozirati. Sadašnjih cca 8.410 KM GDP p.c. (2010.) bi se, po pesimističnoj stopi rasta od 1,45 %, u predviđenom periodu do 2026. u općini Tuzla popelo na 10.588 KM (za 25 %), a nominalni, ukupno ostvareni GDP sa 1,107 milijardi KM u 2010. godini popeo bi se na 1,882 milijarde KM u 2026. godine ili za 70 %.

- U **drugom scenariju** ekstrapolaciju izvodimo iz angažovanih resursa, efikasnosti predviđenog investiranja i inovativnosti upravljačkih kapaciteta, 15 %-tnog rasta investicija; zapošljavanja u slijedećoj dinamici: 2,0 %-tnog rasta zaposlenosti u periodu 2012.–2015. i 3,5 % od 2016.–2026. godine i stvaranje povoljnijeg poslovnog ambijenta na nivou Federacije BiH i Tuzlanskog kantona. Ovakav scenario, nakon blagog oporavka u 2010. – 2012. godini (s prosječnom stopom od 1,3 %⁴) i procjenom ponovnog pada stope rasta u 2012. na 0,5 %, produkuje prosječnu stopu rasta od 2,5 – 3,0% od 2012. do 2015. godine, a nakon toga realno je projicirati povećane stope rasta, i to: od 2016.- 2020. godine od 6,5 % i od 2021.- 2026. sa 7,0 %.

U drugom dijelu ovog perioda (od 2016. godine) se očekuje napredak i nastavak predrecesijskog visokog rasta, kakav je u općini Tuzla bio od 2006. – 2008. godine (9 % nominalno⁵, cca 6-7 % realno), ali i negativnih posljedica koje će Bosna i Hercegovina osjetiti nakon izlaska Hrvatske iz CEFTA-e i ulaska u Evropsku Uniju, kao i učinaka novog vala finansijske i dužničke krize eurozone i unutrašnjih nestabilnih političkih prilika u prvom dijelu ovog perioda (2012.-2015.) Prema prvim procjenama, posljedice izlaska Hrvatske iz CEFTA-e će se osjetiti padom bosanskohercegovačkog izvoza (za 25-30 %, nekih 350 proizvoda) i porastom nekih vrsta nekarinskih barijera za BH proizvode, prije svega u domeni poljoprivrednih proizvoda i hrane.

Od 2016. godine, kada se očekuju pozitivni uticaji kandidatskog statusa Bosne i Hercegovine u pristupu Evropskoj Uniji, kao i stabilizovanje evropskog okruženja i stabilizovanje domaćih političkih prilika, taj rast bi bio intenziviran i do 2026. godine iznosio bi 6,5 – 7,0%. Ovaj rast je znatno iznad rasta stanovništva: po procjenama u periodu 2010.–2026., rast stanovništva bi u 2026. porastao sa indeksom 108,8, dok bi GDP p.c porastao indeksom 238,3.

Kretajući se ovim intenzitetom procjenjeno je da bi GDP p.c u općini Tuzla porastao sa 8.410 KM u 2010. godini na 9.749 KM u 2015. godini i 20.045 KM u 2026. godini. Ukupno ostvareni GDP bi se u ovom periodu sa 1,107 milijardi KM u 2010. godini povećao na 3,584 milijardi KM ili za 3,2 puta. Broj zaposlenih bi rastao prosječnom godišnjom stopom od 3,1 % i sa 32.971 (2010.) narastao bi na 49.500 zaposlena (2026.).

Po ovom scenariju, koji projiciramo kao realan okvir za ekstrapolaciju trendova i strateških principa razvoja općine Tuzla do 2026. godine, ostvarivost GDP po km² prostora općine bi se sa 3,8 mil. KM u 2010. godini¹¹, povećala na 7,1 mil KM po km.²

⁴ I to 0,9 % u 2010 i procjenjenih 1,7 % u 2011. godini.

⁵ Nominalni rast je u 2007. iznosio 3,4 %, u 2008. godini 14,7 %, a prosjek smo izvukli na osnovu proste aritmetičke sredine za ovaj period.

- **Treći scenarij** bi podrazumijevao potpunu političku saglasnost oko vizije razvoja Bosne i Hercegovine već od 2011. godine, što bi ubrzalo dobijanje kandidatskog statusa Evropske Unije i članstvo u NATO-u, odnosno na osnovu toga snažno poboljšavanje poslovne okoline i pozicije domaće proizvodnje, koje uz predviđeni rast investicija od preko 25 % godišnje, rezultiraju porastom broja malih i srednjih preduzeća (MSP) za 5 % i s godišnjim porastom zaposlenosti od preko 5 % od 2016. godine.

Po ovom scenariju, nakon blagog oporavka u 2010. i 2011. godini (stopa rasta 1,3%), očekuje se rast od 7,5% u periodu 2012.–2015., a nakon toga, od 2016. do 2026. godine bi se obezbjedio rast od 8,5%. Za ovaj scenario potrebna je potpuna i brza politička saglasnost o viziji razvoja Bosne i Hercegovine, koja bi između ostalog uključivala koordinaciju između državnog nivoa i entiteta u procesu konvergiranja i pridruživanja Evropskoj Uniji, te promptno otklanjanje prepreka za ekonomski razvoj na federalnom, kantonalnim i općinskim nivoima. Procjenjeno je da bi u ovom GDP p.c u općini Tuzla porastao sa 8.410 KM u 2010. godini na 26.375 KM u 2026. godini, odnosno sa 1,107 milijardi KM na 4,716 milijardi KM ukupno ostvarenog GDP, ili za 4,3 puta.

Tabela 1: Mogući scenariji razvoja općine po osnovu rasta GDP p.c općine Tuzla 2010.-2026. (u KM)

	Prvi scenarij: isti standard (= 2010)	Drugi scenarij: stimulirani rast standarda	Treći scenarij: brz oporavak iz krize, potpuna politička saglasnost u zemlji
	a) 2010-2026 = 1,0145 (1+r) b) rast zaposlenosti 1,03 % godišnje	a) 2012-2015 = 1,030 (1+r) b) 2016-2020 = 1,065 (1+r) c) 2021-2026 = 1,070 (1+r) d) rast investicija 15-20 % god. e) rast zaposlenosti (prosječno 3,1%) 2012-2015 = 2,0 % godišnje 2016-2026 = 3,6 % godišnje	a) 2012-2015 = 1,055 (1+r) b) 2016-2026 = 1,085 (1+r) c) rast SME za 5 % godišnje d) rast zaposlenosti 2012-2026 = 5-6 % godišnje
2010.	8.410	8.410	8.410
2012.	8.655	8.922	8.655
2015.	9.037	9.749	10.752
2016.	9.168	10.382	11.026
2017.	9.301	11.057	11.964
2020.	9.712	13.356	15.281
2022.	9.995	15.292	17.981
2026.	10.558	20.045	26.375

Od predstavljenih scenarija, prvi predstavlja značajno zaostajanje, zbog činjenice da svaki rast ispod 4% u zemljama u tranziciji nije efektivni rast, jer je praćen jednako visokim socijalno-ekonomskim troškovima tranzicije (nezaposlenost, siromaštvo, socijalna isključivost), dok je treći preoptimističan i realno nije ostvarljiv. Scenarij 2 zato smatramo ostvarivim koji bi općina Tuzla trebalo da provodi kao efektivni scenarij. U nastavku se navode mjere koje bi trebalo da omoguće njegovo ostvarenje u budućem razvoju općine Tuzla.

3.2.1. Realizacija ostvarivog scenarija: projekcija zaposlenosti i potrebnih investicija

Budući da smo drugi scenario izabrali kao umjereno optimističan i izvodljiv, rast GDP bi se u tom slučaju ostvario uz odgovarajuće pretpostavke rasta zaposlenosti, odnosno kapaciteta zapošljavanja i investiranja u preduzećima.

U ekstrapolaciji outputa (GDP-a, zaposlenosti, broja poslovnih subjekata) po drugom scenariju promovirala bi se nova filozofija razvoja u kojoj bi se ostvarili principi produbljivanja i inoviranja privredne strukture kao i izmjene privredne strukture u pravcu sve jačeg učešća sektora usluga, maksimalne valorizacije kulturno poduzetničke komponente i prirodnih potencijala, širenja razvoja u prostoru aktiviranjem privredno pasivnih prostora uz prethodno infrastrukturno opremanje, interindustrijsko povezivanje sa susjednim općinama u formi aglomeracija i podršku razvoju znanja, informacija i tehnologija.

U projiciranom ambijentu drugog scenarija **zaposlenost** bi, sa stanja u 2010. godini od 32.971 zaposlena, do 2015. godine rasla stopom od 2,0 % (kada bi iznosila 36.402 zaposlena), a od 2016. do 2026. godine prosječni godišnji rast zaposlenosti bi glasio na 3,6 %, što bi u 2026. godini donijelo 49.500 zaposlenih radnika.

Do 2026. godine broj nezaposlenih bi se smanjio sa sadašnjih 18.341 (2010.) na 15.600 u 2015. godini, a zatim do 2026. godine na 12.597. Dakle, broj nezaposlenih bi opao za gotovo jednu trećinu, pri čemu bi registrirana stopa nezaposlenosti sa sadašnjih 35,7 % (2010.) bila smanjena na 20,2 % (2026.).

Ovakav tempo zapošljavanja povećao bi zaposlenost u prostoru, i to sa sadašnjih 109 zaposlenih po 1 km² (2010.) na 163,4 zaposlenih po 1 km² u 2026. godini.

U narednom pregledu dajemo prikaz ciljanih stopa zaposlenosti i nezaposlenost općine Tuzla u periodu 2010-2026. godine.

Tabela 2: Ciljane stope zaposlenosti i nezaposlenost općine Tuzla u periodu 2010-2026. godine

	Stanje 2010	Procjena 2026	Indeks 2026/2010
Broj stanovnika	164.426	178.823	108,75
Prosječan broj zaposlenih	32.971	49.500	150,1
Ukupna radna snaga	51.312	62.097	121,0
Broj nezaposlenih	18.341	12.597	68,7
Stopa zaposlenosti			-
– u stanovništvu	20,1	27,7	
– u radno sposobnom stanovništvu	34,4	65,5	
– u radnoj snazi (aktivno stanovništvo)	64,2	79,7	
Stopa zaposlenosti žena	17,2	25,5	-
Stopa zaposlenosti muškaraca	24,0	29,2	
Stopa nezaposlenosti			-
– u stanovništvu	11,2	7,1	
– radno sposobnom stanovništvu	25,1	16,2	
– u radnoj snazi (aktivno stanovništvo)	35,8	20,2	
Smanjenje nezaposlenosti mladih (2010 = 100)	100	25,0	-
Zaposlenost po 1 km²	109	163,4	-
Smanjenje rada na crno (2010=100)	100	30,0	-

Realizacija predviđenih projekcija rasta GDP i zaposlenosti do 2026. godine (budućih 15 godina) otvara potrebu za investicijama, uključujući cestovnu infrastrukturu, od cca 2-2.500 miliona KM.

4. SEKTORSKI RAZVOJNI CILJEVI

Sektorske aktivnosti usmjerene su na ostvarenje strateških ciljeva različitim intenzitetom uticaja. Predviđeno je razvijanje i unapređenje četiri sektorska cilja:

- (1) Komunalna infrastruktura
- (2) Društveni sektor
- (3) Lokalni ekonomski razvoj
- (4) Okoliš

4.1. SEKTOR KOMUNALNA INFRASTRUKTURA I IZGRADNJA

U ingerencijama lokalne uprave, Općina ima primarnu–izvornu nadležnost i obavezu nad obezbjeđenjem adekvatne komunalne infrastrukture od „općeg društvenog interesa“. U kontekstu ovakvih ingerencija općina je u posljednjoj deceniji, razvijanjem vlastitog strateškog okvira znatno poboljšala komunalne aspekte života i razvila najkvalitetnije, najsigurnije i najjeftinije komunalne usluge za sve građane, a koji se tiču zaustavljanja slijeganja tla, rješavanja redukcija vode, regulacije vodotoka, toplifikacije, regulacije saobraćaja, povećavanja pješačkih zona i zona pod parkovima, obnavljanja fasada u historijskoj jezgri grada i drugo. Temeljem ovakvih direktnih ingerencija, u narednom planskom periodu razvijaju se strateška unapređenja i proširenja putne, elektrodistributivne, telekomunikacione i vodovodne mreže, tretmana otpadnih voda, te rješenja centralnog gradskog groblja i problema gradskog parkiranja. Planira se adekvatno povećanje gradskih kapaciteta komunalne infrastrukture koji se integrišu u novi prošireni prostorni obuhvat. To se posebno odnosi na formiranje jedinstvenih gradskih sistema vodosnabdjevanja, odvodnje otpadnih voda, toplifikacije i umreženog sistema gradskih ulica.

Vizija: Tuzla grad sa ostvarenim najvišim nivoom sigurnosti i kvaliteta komunalnih usluga za postojeće korisnike i proširenje komunalne infrastrukture, posebno za nove proizvodne kapacitete uz očuvanje okoline i stvaranje ugodnog životnog prostora, sa statusom jednog od najljepših i najzelenijih gradova u BiH, i sa tržišno orijentisanom i okolinski razvijenom energetsom efikasnošću.

Podsektorski ciljevi unapređenja komunalne infrastrukture:

- a) Izgradnja autocesta
- b) Razvijenost gradske i prigradske putne mreže
- c) Priključenje naselja koja nisu priključena na gradsku vodovodnu mrežu i kanalizacionu mrežu
- d) Izgradnja centralnog postrojenja za prečišćavanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda i izgradnja manjih postrojenja za prečišćavanje područja koja ne gravitiraju slivu centralnog postrojenja
- e) Izgradnja Gradskog groblja
- f) Razvoj elektrodistributivne mreže
- g) Dovršavanje mreže toplifikacije u užoj jezgri i širenje mreže toplifikacije u visinskim zonama urbanog dijela Tuzle
- h) Razvoj održivog javnog saobraćaja

Ovi podsektorski ciljevi unapređenja komunalne infrastrukture podrazumjevaju:

● **Razvijenost gradske i prigradske putne mreže**

Ciljevi razvijanja putne mreže derivirani su iz brojnih nedostataka putne mreže (nedovoljne razvijenosti, niskog kvaliteta saobraćajnica za povezivanje sa centrima susjednih regija, nepovoljne strukture puteva) i željezničke mreže (devastiranosti, dotrajalosti i neefikasnosti mreže) na području općine i njenog neposrednog okruženja. Ovakav razvoj biće zasnovan na: (1) izgradnji i rekonstrukciji gradske saobraćajne infrastrukture, (2) izgradnji i rekonstrukciji transportnih infastrukturnih sistema, (3) rekonstrukciji željezničke infrastrukture u Tuzlanskom kantonu i njenom uključivanju u BiH željezničku mrežu, (4) proširivanje gradskih parking mjesta i proširivanje pješačkih zona.

a) Izgradnju novih saobraćajnica, i to:

- sjeverne obilaznice - sjeverna saobraćajnica će ići sjevernim rubom granice općine Tuzla, na potezu Požarnica - G. Tuzla - Dokanj – Breške – D. Obodnica – Dragunja – Previle. Između nove i postojeće sjeverne saobraćajnice, planirana je izgradnja dvije dodatne saobraćajnice, što će omogućiti uslove za proširenje urbanog dijela grada i njihovo međusobno povezivanje
- južne obilaznice, na potezu Šiški Brod - Husino - Ilinčica - tunel Čaklovići,

b) Rekonstrukciju saobraćajnice Skver – Tenis,

c) Spajanje kompleksa slanih jezera i historijske jezgre grada (sistemom pasarela),

d) Rekonstrukciju puteva (puteva do Ilinčice, do Majevice, do Kiseljaka/jezera Modrac),

e) Izgradnju uspinjača (na Ilinčici, na relaciji Tuzla - Univerzitetski Klinički centar)

f) Izgradnju trim i biciklističkih staza (staze za brdski biciklizam u planinskim područjima, povećanje i proširenje pješačkih zona u gradu i uređenje biciklističkih staza duž rijeke Jale)

g) proširivanje gradskih parking mjesta prema Planu prostornog razvoja općine Tuzla, uključujući uređenja naplate parkiranja u užem gradskom dijelu.

● **Izgradnja autoputeva**

Posredstvom radijalnih pravaca vršilo bi se povezivanje općine i centra kantona sa bližim i daljim okruženjem, i to sa slijedećim pravcima:

a) Autoput Y Krak na koridoru V C, dionice autoputa Tuzla – Žepče i Tuzla – Brčko – Orašje

b) Brza cesta:

- Tuzla-Dubrave-Živinice;
- Šiški Brod-Dubrave-Međaš,
- Šiški Brod-Puračić-Stanić Rijeka,
- Tuzla - Međaš-Memići

c) Dogradnja magistralnog puta Tuzla-Sarajevo

Napomena: izgradnja autoputa i rekonstrukcija magistralne ceste M-18 su prioritetni cestovni projekti Federalnog ministarstva i komunikacija (vid. Strategija razvoja prometnog sistema u Federaciji BiH za period 2010-2020, Sarajevo, 2010.).

- **Priključenje naselja koja nisu spojena na gradsku vodovodnu i kanalizacionu mrežu**

Priključenje naselja i sela koja nisu priključena na gradsku vodovodnu i kanalizacionu mrežu je imperativ propulzivnog širenja grada, uključujući zamjenu dotrajalih vodovodnih instalacija i smanjenje gubitaka vode na dovodnim cjevovodima sa sadašnjih 40-60 % na 20%.

- **Izgradnja centralnog postrojenja za zajedničko prečišćavanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda**

U ovom sektorskom cilju predviđa se izgradnja centralnog postrojenja za zajedničko prečišćavanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda kapaciteta 240.000 ES. Izgradnja manjih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda udaljenih naselja koja ne gravitiraju centralnom postrojenju.

- **Izgradnja Gradskog groblja**

Budući da prema nalazima općinskih službi na gradskom području ne postoje mogućnosti proširenja pet postojećih grobalja, kao i da su na vangradskom području otežane mogućnosti za proširenje postojećih 43 groblja, jasno je da je postojeća mreža grobalja/mezarja površinom iscrpljena. Mogućnosti za osiguranje jednog centralnog groblja nađene su na lokalitetu Drežnik.

- **Razvijanje elektrodistributivne mreže**

Ostvarenje cilja razvijanje elektrodistributivne mreže za potrebe propulzivnog širenja grada podrazumjeva postavljanje novih transformatorskih stanica po mjesnim zajednicama (parola „svi kupci moraju imati kvalitetnu mrežu električne energije“) sa povećanom propusnom moći niskonaponske mreže, te maksimalno korištenje telekomunikacione infrastrukture za sistem daljinskog upravljanja i kontrola energetske efikasnosti sa razvijenom telekomunikacionom mrežom/infrastrukturom sa ciljem povezivanja svih transformacijskih stanica u sistem daljinskog upravljanja.

- **Dovršavanje mreže toplifikacije u užoj jezgri i širenje mreže toplifikacije u zapadnom dijelu Tuzle**

Proširenje proizvodnje toplinske energije i njena distribucija postaje jedan od nužnih uslova propulzivnog rasta grada, kako zbog dosadašnjeg izraženog zagađenja zraka tako i zbog ispunjavanja potpunih standarda održivog razvoja grada. Planirano je da se u gradskoj jezgri dovrši izgradnja mreže sistema daljinskog grijanja (jedan broj domaćinstava je do sada ostao izvan ove mreže), dok se snažno širenje mreže toplifikacije treba situirati u zapadnom dijelu grada, u kojem je pravcu i planirano širenje grada u planskom periodu do 2026. godine.

- **Razvijanje održivog javnog saobraćaja**

Općina Tuzla je odlučna da razvoj javnog saobraćaja usaglašava prema Aalborgškoj povelji lokalnih vlasti Evrope u kojoj su promovirani održivi načini saobraćajnog kretanja, koji podrazumjevaju međuovisnost transporta, zdravlja i životne sredine, odnosno napor da se radi na: (1) smanjenju upotrebe sa privatnim motorizovanim transportom i promoviranju atraktivnih alternativa pristupačnih svima, (2) povećanju udjela putovanja javnim prevozom, pješaćenjem i biciklima, (3) ohrabriranju

prelaska na vozila sa niskim nivoom emisije izduvnih gasova, (4) razvoju integrisanog i održivog urbanog plana mobilnosti, (5) smanjenju uticaja prevoza na životnu sredinu i javno zdravlje. Prioritetan projekat uspostavljanja i izgradnje nove saobraćajne infrastrukture je uspostavljanje visećeg tramvaja (kao prvobog balkanskog metroa) - dužinom rijeke Jale.

4.2. DRUŠTVENI SEKTOR

Urbano područje se proširuje u cilju obezbijedenja stanovanja i pratećih sadržaja društvene infrastrukture (obrazovanje, zdravstvo, kultura, sport itd.) za čije proširenje nema dovoljno povoljnih prostora u postojećem gradskom području, te za posebne sadržaje primjerene gradskom razvoju i njegovoj ulozi u okruženju.

Vizija razvoja ukupnog društvenog sektora: Tuzla kao grad unapređenih ljudskih resursa i kvaliteta života građana, sa kvalitetnim sistemom zdravstva, obrazovanja, sporta, socijalne zaštite i socijalne uključenosti, grad zasnovan na obrazovanoj i obučenoj radnoj snazi sa visokim stepenom uposlenosti, lokalnom energijom i motivacijom za uspjeh.

4.2.1. Obrazovanje

Obrazovanje u općini Tuzla se provodi na svim nivoima, i to na predškolskom, osnovnom, srednjem i visokom nivou obrazovanja, pri čemu je samo predškolski odgoj i obrazovanje u institucionalnoj ingerenciji općine. Općina ima namjeru uspostaviti saradnju lokalne zajednice sa školama, budući da se u uslovima općih promjena u modernom pristupu obrazovanju drastično mijenja sredina za učenje u cjelini, a posebno za učenje za život u savremenom društvu. Pored učionice, ona obuhvata čitavu školu, lokalnu i širu zajednicu. Općina Tuzla će u narednom periodu promovirati koncept učenja obrazovanja za održivi razvoj, kroz koordinaciju i saradnju relevantnih institucija i organizacija u zajednici, čime će se omogućiti podrška, prije svega mladim ljudima u formiranju potrebnih vještina, kompetencija i znanja koja su potrebna za širenje neophodnih vrijednosti za ponašanje, te prakse koje doprinose održivom razvoju, kao i multikulturalnom i multietničkom društvu, koje teži demokratskom građanstvu.

Buduće potrebe za kapacitetima predškolskih ustanova, uzimajući u obzir stopu nataliteta i pritiske na obdaništa, zbog produženja donje granice prisustva u osnovnim školama – pripremnom nastavom za djecu od 5 godina, dakle za prihvatanje djece u dobi od 1-5 godine, su:⁶ (a) obuhvatom do 30 % (do 2015. godine) djece biće potrebno cca 11.400 m², (b) obuhvatom do 60 % (do 2020. godine) djece biće potrebno 16.600 m² i (c) obuhvatom do 90 % (do 2026. godine) djece biće potrebno 20.100 m².

U planiranje potrebnog prostora i broja zaposlenih treba uračunati i činjenicu da se očekuje povećanje potrebe za cjelodnevnim boravkom djece u predškolskim ustanovama, te izgradnje novih objekata u većim prigradskim naseljima (u središtu planiranih zona za stanovanje).

Prema tendencijama prirodnog priraštaja, procjeni doseljavanja, te znatnog smanjivanja razlike broja završenih osnovaca i upisanih srednjoškolaca, kao i razlike upisanih i završenih srednjoškolaca (po oba osnova, u posljednje tri godine ta je razlika iznosila 2-3.000 učenika), procjenjujemo da će do 2026. godine broj učenika u srednjim školama iznositi 12.500-13.800 učenika. Shodno ovoj procjeni, a polazeći od pedagoških i urbanističkih normativa (7,5 m²/učeniku) biće potrebno površinu objekata povećati za preko 30.000 m², tj sa sadašnjih 41.896 m² na cca 72.000 m².

⁶ Prema: Prostorni plan Tuzlanskog kantona 2005-2025., Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša TK, Tuzla, 2008, str. 214-216.

Prema tendencijama prirodnog priraštaja, procjeni doseljavanja, te znatnog povećavanja učešća studenata u ukupnom broju stanovništva – sa sadašnjih 3-5% na 15-20%, procjenjujemo da će do 2026. godine broj studenata na fakultetima na području općine Tuzla iznositi 25-30.000 studenata. Potrebno je ubrzati formiranje univerzitetskog kampusa u objektima i kompleksu bivše kasarne Oružanih snaga BiH u Tuzli.

Vizija razvoja obrazovanja: izgradnja institucionalnih i prostornih kapaciteta za razvoj ljudskih resursa, koji čine ključni faktor ekonomije znanja koja se zasniva na poduzetništvu i kreativnoj primjeni inovacija, sa povećanim učešćem stanovništva u obrazovnim procesima, povećanjem aktivnosti na istraživanju i razvoju, uz smanjenje stope napuštanja školovanja.

Podsektorski ciljevi unapređenja obrazovanja i predškolskog odgoja

- a) Podrška unapređenju kvaliteta i efikasnosti sistema obrazovanja, naročito kroz podršku obezbjeđenja prostorne infrastrukture
- b) Izgradnja institucionalne infrastrukture za istraživanje i razvoj
- c) Unapređenje informatizacije obrazovnog sistema
- d) Podrška porastu obuhvata djece predškolskog uzrasta odgojno-obrazovnim procesom
- e) Obezbeđenje modernih vrtića za djecu u kojim se kvalitetno i profesionalno sprovodi predškolski odgoj i obrazovanje, uz ugodan i lijep prostor za učenje i igru djece predškolskog uzrasta
- f) Obrazovanje za održivi razvoj

4.2.2. Primarna zdravstvena zaštita

U unapređenju primarne zdravstvene zaštite Općina Tuzla će promovirati i slijediti lokalnu akciju za zdravlje iz Aalborške povelje lokalnih vlasti Evrope, upravljenoj ka: (1) podizanju nivoa svijesti i preduzimanju akcija na širim odrednicama zdravlja, od kojih većina leži izvan zdravstvenog sektora, (2) promoviranju planiranja razvoja zdravlja u gradu, što će omogućiti stvaranje i održavanje strateških partnerstva za zdravlje, (3) smanjenju nejednakosti i suočavanju s pitanjima siromaštva, (4) promoviranje procjena utjecaja na zdravlje kao sredstva koja bi omogućila svim sektorima da usredsrede svoj rad na zdravlje i kvalitet života i (5) mobiliziranju urbanih planera da integrišu pitanja zdravlja u svoje strategije planiranja i inicijative.

Buduća kretanja u oblasti zdravstvene zaštite podrazumjevaju da će prioritete u oblasti zdravstva imati unapređenje primarne zdravstvene zaštite stanovništva, koja prema zakonu obuhvata: aktivnost porodičnog ljekara, opću medicinu, školsku medicinu, kućno liječenje i njegu, higijenu i epidemiologiju, dentalnu njegu, hitnu medicinsku pomoć, medicinu rada, brigu o ženi i djetetu, dijagnostičku medicinu, farmaceutske djelatnosti i apotekarstvo.

Vizija razvoja zdravstva: promovirano i unaprijeđeno zdravstveno stanje stanovništva kroz sveobuhvatan, dostupan, kvalitetan i efikasan zdravstveni sistem utemeljen na održivosti i solidarnosti za sve korisnike na području općine, sa prioriternim unapređenjem primarne zdravstvene zaštite građana.

Podsektorski ciljevi unapređenja zdravstva podrazumjevaju razvoj primarne zdravstvene zaštite, i to:

- a) Poboljšavanje medicinske infrastrukture i dimenzioniranje kapaciteta medicinskih objekata kao i obezbjeđenje prostornih i drugih uslova za izgradnju, čime bi se omogućila preorijentacija primarne zdravstvene zaštite ka porodičnoj medicini, kroz obezbjeđenje lokacija za izgradnju ili alociranje objekata porodične medicine na distacama ne većim od 3 km od centra ruralne ili dijela urbane sredine (za najmanje 60 % ukupnog stanovništva);
- b) Razvoj polikliničke zdravstvene službe, oslonjene na bolničke kapacitete, sa obuhvatom stanovništva do 50 % u bolnici općeg tipa, 40 % u Univerzitetsko-Kliničkom centru Tuzla i 10% u bolnicama kliničkog nivoa;
- c) Razvoj apotekarske djelatnosti prema propisanim standardima, uz prostornu distribuciju apoteka, ogranaka i depoa, sa dostupnošću korisnika na relaciji do 3 km od centra ruralne ili dijela urbane sredine, uz obavezu lociranja apotekarskog punkta uz zdravstvene punktove primarne zdravstvene zaštite;
- d) U saradnji sa drugim sektorima i institucijama, omogućiti obezbjeđenje odgovarajućih uslova za praćenje ekoloških indikatora i njihovog uticaja na zdravlje.

4.2.3. Socijalna zaštita

Unapređenje socijalne zaštite Općina Tuzla će usklađivati sa principima socijalne jednakosti i pravde iz Aalborške povelje lokalnih vlasti Evrope, zasnovanim na: (1) razvoju i implementaciji programa za prevenciju i smanjenje siromaštva, (2) obezbjeđivanju jednakog pristupa javnim uslugama, obrazovanju, mogućnostima zaposlenja, obukama, informacijama i kulturnim događajima, (3) jačanju socijalne pripadnosti jednakosti polova, (4) poboljšanju sigurnosti zajednice i bezbjednosti i (5) obezbjeđivanju dobrog kvaliteta i socijalno integrisanih uslova života i stanovanja.

Općina ima sužene ingerencije u provođenju socijalne zaštite socijalno osjetljivih kategorija stanovništva, a svoje kompetencije u ovoj oblasti provodi putem djelovanja Centra za socijalni rad.

S obzirom da socijalnu zaštitu u zemlji, koja se provodi na nivoima iznad općinskih, prati konfuzija i neadekvatna pravna regulativa - neophodna je suštinska reforma koja će uspostaviti sistem socijalne zaštite na osnovu potrebe za socijalnom zaštitom. Statusna davanja za pojedine kategorije koje nisu neophodno u stanju socijalne potrebe (demobilisani borci, ratni vojni invalidi, nosioci ratnih priznanja, djeca bez roditeljskog staranja), a koje su sada smještene u okvir socijalne zaštite a time i u budžete predviđene za socijalnu zaštitu, potrebno je odvojiti i riješiti kroz druge zakone i budžete u skladu sa zakonskim nadležnostima. Naravno, problem prevazilazi institucionalne okvire i kapacitete općine, pa je potrebno na nivou Bosne i Hercegovine definirati adekvatan i jedinstven model procjene invaliditeta i harmonizirati sistem procjene između entiteta na osnovu međunarodnih standarda procjene invaliditeta, (prema standardima Svjetske zdravstvene organizacije) i tako resurse usmjeriti prema stvarnim potrebama osoba sa invaliditetom. Pravo i naknade iz lične invalidnine, tuđe njege i pomoći i ortopedskog dodatka u zavisnosti od visine stepena invaliditeta trebaju biti isti za sve osobe sa invaliditetom ne umanjujući pravo i obavezu države da osobama sa invaliditetom koji su po porijeklu ratni invalidi nadoknadi nastali invaliditet. Osnovna prava iz socijalne zaštite u Federacije BiH potrebno je podići na Federalni nivo i pružiti ujednačenu minimalnu zaštitu na nivou Federacije BiH (kao što je na primjer problem neujednačenosti prava porodilja), sa paralelnom harmonizacijom zaštite na području cijele Bosne i Hercegovine. Neophodno je uspostaviti systemske mehanizme informisanja građana o pravima iz socijalne zaštite, te zakonski regulisati uslove, standarde i načine pružanja usluge u oblasti socijalne i dječije zaštite kroz mješoviti sistem rada, te osigurati finansiranje ovakvih programa.

Vizija socijalne zaštite: ostvaren viši nivo društvenog blagostanja stanovništva, unapređenje kvaliteta života, socijalne jednakosti i socijalne inkluzije, ostvaren kvalitet i raznovrsnost socijalnih servisa za sve građane, uključujući jačanje sigurnosti i bezbjednosti zajednice.

Podsektorski ciljevi unapređenja socijalne zaštite:

- a) Postizanje pune socijalne uključenosti kroz sistem saocijalne zaštite,
- b) Razvoj socijalnih usluga orijentiranih ka korisniku,
- c) Jačanje institucionalnih i vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite,
- d) Postizanje pune održivosti socijalnog sektora,
- e) Izrada socijalne karte,
- a) Postizanje održivosti socijalno osjetljive populacije,
- b) Povećanje radnih sposobnosti i vještina socijalno osjetljive populacije na tržištu rada, sa fokusom na mlade.

4.2.4. Kultura, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe

S obzirom na širok kulturološki identitet grada, od činjenice da je Tuzla jedno od najstarijih naselja u Evropi sa kontinuitetom življenja do jedne od najjačih antifašističkih tradicija u BiH i regiji Jugoistočne Evrope i najmultikulturalnije sredine na području bivše Jugoslavije, strateško usmjeravanje kulture podrazumjeva održivost ovakvih kulturnih vrijednosti i jačanje široke strukturiranosti pružanja kulturno – obrazovno – zabavnih i sportskih usluga, očuvanje kulturno-nacionalne tradicije, kulturno-umjetničkog stvaralaštva do zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i kulturnih događaja vezanih za grad Tuzlu, kao i valorizacije antifašističke tradicije i odbrane Tuzle u periodu 1992. – 1995.

Vizija kulture: Razvijanje grada Tuzle kao kulturnog centra regije, razvijeni kulturni sadržaji za mlade i očuvane kulturne tradicije (afirmacije poznatih književnika, slikara, muzičara, pozorišnih djelatnika i drugih umjetnika), unapređene javne ustanove kulture i afirmirano kulturno-historijsko naslijeđe sa brendom najstarije evropske kulture koje su koristile so - „grada na zrnu soli“.

Podsektorski ciljevi unapređenja kulture, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa

- a) Nastavak korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i njihovo pretvaranje u konkurentske prednosti, a to su: najstarija proizvodnja soli u Evropi, kao industrijsko naslijeđe, jedina slana jezera i vodopadi u Evropi, najstarije sojenice u Evropi, Arheološki park – sojeničko naselje, korištenje znanja i talenta ljudi i pretvaranje Tuzle u središte kulture i kulturnih događanja,
- b) Nastavak jačanja imidža grada kao mjesta koje je izuzetno atraktivno za život građana,
- c) Kreiranje prepoznatljivosti o Tuzli kao središta kulture, kulturnih dešavanja,
- d) Kreiranje prostora u kojem građani mogu uživati u uređenim turističkim kapacitetima kompleksa jedinih slanih jezera u Evropi. Prostorni kapacitet kompleksa slanih jezera funkcioniraće u svojstvu javnog dobra, uz stvaranje uslova za gradnju privatnih popratnih ugostiteljskih kapacitete izvan kompleksa Panonice.
- e) Održavanje i jačanje duha jedinstvene kulturne tradicije grada kroz jedinstveni proces brendiranja grada,
- f) Podizanje dostupnosti raznolikog kulturnog naslijeđa i sadržaja svim građanima,
- g) Razvoj poduzetništva u kulturi sa podrškom nezavisnim kulturnim organizacijama (privatne galerije, knjižare),

- h) Snaženje podrške sufinansiranju projekata iz oblasti kulture i podrške organizacija civilnog društva koje se bave kreativnom industrijom.
- i) Postepeno proširivanje manifestacije „Cum Grano salis“ sadržajima prije i poslije zvaničnog programa.

4.2.5. Sport

Strateški ciljevi unapređenja javnog interesa lokalnih potreba građana u oblasti sporta i sportske rekreacije u sportu uslovljeni su ingerencijama Zakona o sportu Bosne i Hercegovine i Zakona o sportu Tuzlanskog kantona. Kako je sport u nadležnosti Federacije BiH i Tuzlanskog kantona, općini Tuzla preostaju aktivnosti u okviru proširenih oblika pomoći sportu na lokalnom nivou, kao i podrška aktivnostima kojima će nadležni nivoi za razvoj sporta (Federacija BiH i TK) osigurati povoljniji pravni ambijent i odgovarajuće finansiranje.

Općina Tuzla je usmjerena na unapređenje mreže sporta i sportske rekreacije podrškom amaterskom sportu.

Vizija sporta i sportske rekreacije: Popularizovan i razvijen masovni sport, unaprijeđen vrhunski sport i široka podrška sportu i sportskoj rekreaciji.

Podsektorski ciljevi unapređenja sporta:

- a) Unapređenje masovnog sporta, uvođenje mladih u sport i sportske organizacije,
- b) Poticanje profesionalnog, a naročito vrhunskog sporta,
- c) Poticanje na harmoniziranje postojećih zakona u oblasti sporta koji će osigurati efikasniji javni interes društvene zajednice,
- d) Normativno regulisanje finansiranja sporta na općinskom nivou,
- e) Popularizacija sporta i kulture kroz ulaganja u sportska i kulturna dešavanja, kroz podršku organizovanja općinskih školskih takmičenja i takmičenja neformalnih grupa, kao i pružanje podrške u unapređenju prostora i infrastrukture sportskih centara Mejdan i Tušanj putem organizovanja sportskih sadržaja, kao što su utakmice, trenažni procesi i rekreacija građanstva, organizovanja muzičkih priredbi, kao što su festivali, koncerti.
- f) Unapređenje uslova aktivne rekreacije (fizičko obrazovanje, radna rekreacija, obezbjeđenje prostora za sportsko-rekreativne centre i druge sportske terene) i pasivne rekreacije (zadovoljenje individualnih sklonosti rekreacijama u zonama stanovanja i rada, u zoni slanih jezera i zonama planinskih područja).

4.3. LOKALNI EKONOMSKI RAZVOJ

Projekcije lokalnog ekonomskog razvoja općine Tuzla do 2026. godine počivaju na karakteristikama zrele faze razvoja općine. To je orijentacija, s jedne strane, na *inoviranju i efikasnosti privredne strukture* (diverzifikacija) novim proizvodnim profiliranjem u oblasti prerađivačke industrije, građevinarstva i drugih djelatnosti kako na osnovu vlastitog inovativnog rada tako i putem transfera tehnologija, a s druge, na inoviranju i efikasnosti servisno-tercijarnog sektora u oblasti turistički efikasne valorizacije kulturno poduzetničke komponente i optimalno korištenje prirodnih potencijala, te unapređenje znanja, informacija i tehnologija.

Formulirane vizije pojedinih sektora i izvođenje podsektorskih ciljeva usklađeni su sa sektorskim strategijama iz dokumenta „Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008-2013“.

Vizija lokalnog ekonomskog razvoja: Tuzla kao grad vibrantne i održive lokalne ekonomije, utemeljene na dinamičnom kompleksu pokretačkih snaga i rastućih mogućnosti povećavanja dodane vrijednosti GDP, povećavanja investicija i zapošljavanja, sa ubrzanjem rasta i unapređenja konkurentnosti kompanija na bazi nove ekonomije i značajnim udjelom brzo rastućih poslovnih subjekata (gazele, zvijezde) u lokalnoj privrednoj strukturi.

4.3.1. Prerađivačka industrija

Strukturne promjene u prerađivačkoj industriji smatraju se najvažnijim načinom prestrukturiranja privrede i ubrzanja stope ekonomskog rasta. Jedino u okviru industrije mogu se razviti važni nosioci proizvodno izvozne ekspanzije. Industrija kao otvoreni sistem ključni je privredni sistem povezivanja sa svjetskim privrednim kompanijama na različitim osnovama: vrlo diferenciranom strukturom proizvodnje, transferom novih tehnologija, poslovno-tehničkom saradnjom i drugim oblicima.

Prerađivački sektor općine Tuzla će u planiranom periodu biti okrenut složenijim fazama prerade i proizvodnji sofisticiranih proizvoda, što će uz primjenu savremenijih tehnologija voditi većoj „gustini“ radnih mjesta.

Snažan naglasak na prerađivačku industriju je potreba za sve tranzicijske zemlje, uključujući i BiH. Takva orijentacija je sve više značajna zbog jasnih nalaza da su zemlje koje nisu imale razvijen sektor prerađivačke industrije, sposoban da generira rastući izvoz, bile mnogo dublje i duže izložene negativnim efektima recesije u razdoblju 2008. – 2011. godine, a i sam oporavak u tim zemljama je bio sporiji. Ovaj razvojni prioritet trebalo bi da bude podržan i mjerama ekonomske politike, posebno onim koje se odnose na rast zaposlenosti i rast investicija, koje postaju kritično pitanje realizacije takvog razvojnog koncepta.

Vizija razvoja prerađivačke industrije: Moderna, izvozno orijentisana prerađivačka industrija, sa diferenciranom strukturom proizvodnje (redizajniranje, inoviranje), osvajanjem novog kvaliteta postojećih proizvoda i osvajanjem novih komplementarnih proizvoda, sa transferom novih tehnologija i razvijenom poslovno-tehničkom saradnjom.

Podsektorski ciljevi unapređenja prerađivačke industrije:

- a) Unapređenje konkurentnosti postojeće prerađivačke industrije,
- b) Novo proizvodno profiliranje sa težištem na razvoj propulzivnih, finalnih grana, znanjem intenzivnim industrijama, kao što su farmaceutska, elektronička i prehrambena industrija,
- c) Uvođenje novih tehnologija kojima će se povećati kapaciteti proizvodnje i zaposlenosti,

- d) Racionalizacija korištenja rudnih potencijala,
- e) Fokusiranje na industrijske potencijale i kompetitivne prednosti na BH i regionalnom tržištu.

4.3.2. Energetika

Energetski sektor u Tuzli jedan je od ključnih sektora postojeće privredne strukture općinskog, kantonalnog i šireg regionalnog područja. U privrednoj strukturi Tuzle ovaj sektor visoko je pozicioniran visinom investicija (prvo mjesto među djelatnostima, kumulativ 2001. – 2007.) i veličinom ukupnog prihoda. U narednom periodu nužan je zaokret u pravcu razvoja ove djelatnosti pod ekonomski racionalnijim uslovima i uz ispunjenje ekoloških zahtjeva.

Vizija razvoja energetike: moderni, tržišno orijentirani, okolinski prihvatljiv sektor energetike koji će pridonositi ekonomskom razvoju i privlačenju novih investicija.

Podsektorski ciljevi unapređenja energetike:

- a) Podrška razvoju modernog, tržišno orijentisanog i okolinski prihvatljivog energetskog sektora
- b) Podrška pokretanju novih biznisa na osnovu razvojnih projekata energetike

4.3.3. Turizam

Mogućnosti za razvoj turizma temelje se na bogatom prirodnom i kulturno-historijskom naslijeđu i mogućnosti „pretvaranja komparativnih prednosti u konkurentne“ po kojima će Tuzla postati jedna od najprosperitetnijih destinacija ovog dijela jugoistočne Evrope. S tim u vezi, u narednom dugoročnom periodu nužno je djelovati u pravcu razvoja i promocije turističkih potencijala i jedinstvenog kreiranog imidža Tuzle, sa fokusom na kulturni i zdravstveni turizam. Krajnji je cilj ostvarenje turističkog brenda općine Tuzla i dinamičan rast prometa, uključivo direktne i indirektno poticaje razvoju drugih djelatnosti i zapošljavanju.

Šansa za razvoj turizma u općini Tuzla počiva na prirodnom i kulturno-historijsko naslijeđu, koja podrazumjeva pretvaranje postojećih komparativnih prednosti, kao što su ljudi, znanje, prirodna bogatstva i kulturno-historijsko naslijeđe, u konkurentne prednosti kroz uslužno-kreativne usluge, naročito kroz turističko-zdravstveno-liječilišne komplekse. Valorizacija prirodnog naslijeđa Tuzle ostvarena je izgradnjom kompleksa Panonskih jezera u Tuzli, čime je na pravi način reafirmisana važnost ovog resursa za sadašnji i budući razvoj Tuzle. Panonska jezera su jedinstven primjer slanih jezera u Evropi.

Geološka prošlost po kojoj je Tuzla prozvana kao „grad na zrnu soli“ i kulturno-arheološko naslijeđe se mogu „pretvoriti u jednu od najprosperitetnijih destinacija ovog dijela jugoistočne Evrope.“ Definisana vizija za Strateške smjernice i promocije turizma u općini Tuzla zasniva se na novoj filozofiji razvoja, uravnoteženom konceptu razvoja sa aktiviranjem privredno pasivnih prostora, ljudskih resursa i institucionalnih kapaciteta.

Najsnažnije izglede za takvu valorizaciju imaju:

- Slana panonska jezera (šireći kompleks jezera i slanih vodopadi, kupališta i plaža u centru grada Tuzle);
- Mineralno-termalni izvori vode (slane, sumporne, mineralne vode);

- Prirodni pejzaži, flora, fauna na obroncima planina Majevice, Konjuha i Ozrena, pogodnih za razvoj rekreativnog i ruralnog turizma;
- Arheološko, historijsko i kulturno naslijeđe, od kojeg su najatraktivniji: arheološki park – Neolitsko sojeničko naselje kao jedini arheološki park na području Balkana, Soni trg
- Geološki muzej Panonskog mora kao jedinstven u Evropi i svijetu;
- Neolitsko naselje u Gornoj Tuzli (datira iz 4500 g.p.n.e.);
- Muzej Istočne Bosne sa eksponatima koji govore o tragovima kontinuiteta života od gotovo 7.000 godina u tuzlanskom kraju,
- Urbano-arhitektonsko i religijsko naslijeđe (Kicelj sa ranosrednjovjekovnom nekropolom; Gradovrh (naselje Solina), sa tragovima života od bronzanog doba i u srednjem vijeku izgrađenim franjevačkim samostanom; Krešića gradina koja je egzistirala od želznog doba do dolaska Osmanlija);
- Industrijsko-historijsko naslijeđe kao turistički potencijal (po uzoru na već dobijeni status prvog nacionalnog spomenika u BiH u kategoriji „industrijsko naslijeđe – proizvodnja soli u Tuzli“, 2007. godine). Na području grada tri lokacije su proglašene nacionalnim spomenicima u kategoriji industrijskog naslijeđa.

Sa sloganom razvoja i promocije turizma - **sa zrnom soli do obilja zdravlja, ugone i izazova**, vizija razvoja turizma u općini Tuzla glasi:

Vizija razvoja turizma: Kreiranje višedimenzionalne turističke ponude u cilju generiranja pozitivnih ekonomskih i društvenih efekata, sa snažnim indirektnim efektima po razvoj drugih privrednih sektora (trgovine, saobraćaja, poljoprivrede, građevinarstva). Tuzla: višemilenijumsko mjesto zdravlja, kulture i tolerancije – jedinstvena turistička atrakcija Evrope. **Sa zrnom soli do obilja zdravlja, ugone i izazova.**

Vizija razvoja turizma se zasniva na ostvarenju slijedećih vrijednosti:⁷

- optimalno iskrištenje prirodnih resursa
- očuvanje prirodnih ljepota i kulturnog identiteta
- efektivna primjena inovativnih rješenja u sektoru turizma, podržana vlastitim talentima i naučno-istraživačkim kapacitetima
- razvijena i izvozno orijentirana turistička ponuda
- razvijena turistička infrastruktura, naročito saobraćajna

Podsektorski ciljevi unapređenja turizma

- a) Razvijeni i promovirani turistički potencijali i jedinstven imidž s fokusom na valorizaciju prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa Tuzle
- b) Unapređenje diferencirane turističke ponude visoke dodane vrijednosti
- c) Razvoj stacioniranog (zbijenog) turizma i socijalnih obilježja turističke valorizacije slanih jezera
- d) Jaki ljudski resursi anagažovani u sektoru turizma
- e) Razvijen institucionalni mehanizam i sistemi poticaja u sektoru turizma

⁷ Strateške smjernice razvoja i promocije turizma u općini Tuzla, Tuzla, novembar 2007., str. 32-33.

4.3.4. Trgovina

Trgovina je brojem novozaposlenih i veličinom ostvarenog prihoda u posljednjem srednjoročju u privrednoj strukturi općine Tuzla pozicionirana na prvo mjesto. U ovoj djelatnosti, u narednom periodu, nužno je iniciranje stimulativnih mehanizama za podršku zapošljavanju, unapređenje usluga i kvaliteta trgovine jačanjem konkurentnosti te djelovanje u pravcu podrške domaćoj proizvodnji, kao i aktivnostima promocije domaće proizvodnje.

Vizija razvoja trgovine: Kreiranje i snaženje trovinske mreže koja će doprinijeti podršci razvoja domaće proizvodnje, te osigurati unapređenje kvaliteta usluga i snabdijevnosti tržišta domaćim proizvodima.

Podsektorski ciljevi unapređenja trgovine

- a) Rast obima trgovine i doprinosa trgovine zapošljavanju i investiranju
- b) Podizanje kvaliteta trgovine i doprinosa razvoju domaće proizvodnje
- c) Kreiranje i snaženje domaćih trgovinskih lanaca
- d) Uređenje i reguliranje trgovine na javnim prostorima i prostorima javnih tržnica/pijaca

4.3.5. Građevinarstvo

Građevinarstvo, koje uključuje i industriju građevinskog materijala, predstavlja veoma važnu privrednu djelatnost koja u aktuelnom trenutku može ukupan razvojni tok povući naprijed. Poznato je da ova djelatnost, kao jedan od najvećih potrošača proizvoda prerađivačke industrije, posebno industrije građevinskih materijala (kamen, cement, kreč, opearski proizvodi), metalne industrije (konstrukcije, armatura, metalna stolarija, okovi), industrije nemetala (staklo, keramika), drvne industrije (rezana građa, stolarija, parket), hemijske industrije (katran, ljepilo, boja), realizuje 40-50 % vrijednosti tehničke strukture investicija. S tim u vezi, u narednom periodu nužno je intenziviranje infrastrukturnih radova, poticanje stambene kolektivne gradnje i razvoj modela javno-privatnog partnerstva.

Vizija razvoja građevinarstva: sektor regionalne konkurentnosti, sektor odgovoran prema standardima zaštite životne okoline, rastućih mogućnosti povećavanja dodane vrijednosti, investicija i zapošljavanja.

Podsektorski ciljevi unapređenja građevinarstva:

- a) Konsolidacija tražnje na tržištu građevinskih radova
- b) Poboljšavanje uposlenosti kapaciteta građevinskih firmi
- c) Poticanje stambene kolektivne gradnje
- d) Razvijanje modela javno-privatnog partnerstva
- e) Uvođenje javnih radova

4.3.6. Saobraćaj

Saobraćajna djelatnost u općini i široj regiji zauzima drugo mjesto po učešću vrijednosti angažovanih sredstava. Njen značaj je nesporan u dinamiziranju ukupnog razvoja. S tim u vezi, u narednom periodu predviđa se dinamičniji razvoj i unapređenje kvaliteta usluga i izgradnja regulatornog institucionalnog okvira u ovoj oblasti. Promoviraće se održivi načini saobraćajnog kretanja, koji podrazumjevaju međuovisnost transporta, zdravlja i životne sredine.

Vizija razvoja saobraćaja: kreiranje modernog i održivog saobraćajnog sistema koji će pružiti usluge visoke kvalitete za korisnike i doprinosti kreiranju saobraćajnih pretpostavki za ekonomski i socijalni razvoj općine.

Podsektorski ciljevi unapređenja saobraćaja:

- a) Unapređenje kvaliteta saobraćajnih usluga privredi i stanovništvu, te jačanje konkurentnosti saobraćajnog sektora,
- b) Uređenje nelegalnog saobraćaja,
- c) Aktiviranje međunarodnog aerodroma Tuzla,
- d) Izgradnja regulatornog i institucionalnog okvira u sektoru saobraćaja.

4.3.7. Poljoprivreda i ruralni razvoj

Poljoprivreda (u širem kontekstu i ruralni razvoj), kao sirovinska baza za razvoj prehrambene, kožarske i drugih industrijskih grana, predstavlja neiskorištenu šansu ovog područja. Štaviše, BiH je značajan uvoznik poljoprivrednih proizvoda, jer se svega 20-30% potreba za hranom proizvodi na lokalnom nivou. Imajući to u vidu, kroz podstrateške ciljeve projiciramo razvoj konkurentne i održive poljoprivredne proizvodnje zasnovane na prirodnim resursima i prilagođenoj potrebama tržišta, sa poticanjem razvoja konkurentnog prehrambenog sektora, afirmisanjem razvoja ruralnih područja bazirano na prirodnim i tradicionalnim vrijednostima, unapređenjem kvaliteta života i razvijanjem politike održivosti prirodnih resursa, uz ispunjenje ekoloških zahtjeva i zahtjeva održivosti. Ruralno područje općine Tuzla u budućnosti vidimo kao ekonomski razvijenu sredinu koja proizvodi većinu potreba za svježom i dijelom prerađenom hranom za potrebe stanovništva općine, kao i sirovine za potrebne prerađivačkih kapaciteta.

U planskom periodu potrebno je nastaviti razvoj modela podrške početnicima (start-up) u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, koja će se razvijati uz primjenu koncepta integralne poljoprivredne proizvodnje i savremenih agrotehničkih mjera, posebno u oblastima povrtlarstva, voćarstva, stočarstva, pčelarstva, te proizvodnje i prerade voća, povrća, mlijeka, mliječnih proizvoda i mesa.

U razvoju poljoprivrede vidimo razvijene tradicionalne proizvode sa zaštićenim geografskim porijeklom i tradicionalnim ugledom, a posebno proizvode od prerađenog voća, mliječne proizvode i tradicionalna jela. Razvoj ruralnog turizma vidimo kroz gastronomsku ponudu i smještaj posebno u okolnostima kad mogu doći do izražaja tradicionalni običaji, vjerske i kulturne raznolikosti. To će stvoriti mogućnosti za organizaciju turističkih ruta u ruralnom području te organizaciju promocije i sajamskih aktivnosti u ruralnom području.

Edukacija stanovništva ruralnog područja o potrebi njihovog aktivnog učešća u ruralnom razvoju trebalo bi da se uspostavi kao neprekidna aktivnost, na temelju razvijenih posebnih obrazovnih programa prilagođenih potrebama ruralnog razvoja i aktera koji učestvuju kao sudionici ruralnog razvoja na području općine Tuzla.

Vizija razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja: Prosperitetan i konkurentan poljoprivredni sektor (primarni i prerađivački) na domaćem tržištu i tržištu EU, sa unapređenim ruralnim razvojem koji ruralno područje općine Tuzla čini konkurentnim mjestom življenja.

Podsektorski ciljevi unapređenja poljoprivrede i ruralnog razvoja:

- a) Razvijanje konkurentne i održive integralne poljoprivredne proizvodnje,
- b) Afirmiranje ruralnog razvoja baziranog na prirodnim i tradicionalnim vrijednostima za

- unapređenje kvaliteta života na ovom području,
- c) Razvijanje politike održivosti prirodnih resursa kroz ispunjavanje ekoloških zahtjeva,
- d) Poboljšavanje komunalne i socijalne infrastrukture u ruralnim područjima,
- e) Uspostavljanje pravnog okvira za podršku razvoju konkurentnosti poljoprivrede na EU tržištu.

● **Razvijanje konkurentne i održive poljoprivredne proizvodnje zasnovane na prirodnim resursima**

Ostvarenje podsektorskog cilja razvijanja konkurentne i održive poljoprivredne proizvodnje strateški projiciramo iz sistemskog prilagođavanja lokalne poljoprivredne proizvodnje potrebama tržišta, i razvijanje konkurentnog prehrambenog sektora sa većom dodanom vrijednosti i promocijom kvaliteta domaće proizvodnje. Takav pristup strateškom planiranju poljoprivredna proizvodnje pretpostavlja:

- podršku u zasnivanju i proširenju proizvodnje u oblastima stočarstva, voćarstva, proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru (plastenicima) i na otvorenom, pčelarstva i drugo
- podršku povećanju proizvodnje i kvalitete mlijeka te ishrane stoke,
- podršku sakupljanju i preradi šumskih plodova i ljekovitog bilja,
- podršku organizaciji poljoprivredne proizvodnje na bazi zdrave hrane i podsticanja ruralnog poduzetništva,
- uređenje poljoprivrednog zemljišta,
- izgradnju infrastrukturnih kapaciteta (npr. otkupnih stanica za mlijeko i sl.),
- pružanje savjetodavnih usluga odnosno stručni nadzor u proizvodnji putem savjetodavne službe na lokalnom području,
- uvođenje poticanja novih vidova poljoprivredne proizvodnje (vinogradarstvo, ljekovito bilje...)
- obučavanje poljoprivrednika, prijenos tehnika i znanja,
- podršku poljoprivrednim proizvođačima u ostvarivanju kreditnih zajmova, zajedničkoj nabavci proizvodnih inputa,
- organizaciono jačanje udruženja poljoprivrednika (edukacija ključnog osoblja u udruženjima poljoprivrednika),
- poticanje udruživanja u zadruge i ostale oblike poslovnog povezivanja individualnih poljoprivrednih proizvođača,
- izradu brošura, vodiča i drugih materijala u cilju informisanja poljoprivrednih proizvođača, promocije poljoprivrede i poljoprivrednih proizvoda.

● **Afirmiranje razvoja ruralnog područja na prirodnim i tradicionalnim vrijednostima za unapređenje kvaliteta života**

Važan aspekt za afirmiranje ruralnog razvoja ostvariti će se valorizacijom prirodnih i tradicionalnih vrijednosti, poboljšanjem politika održivosti i unapređenjem kvaliteta života na ovom području. Ruralna područja općine Tuzla imaju predslave za promovisanje autohtonih odnosno tradicionalnih poljoprivrednih proizvoda, kao što su proizvodi od voća, povrća, mesa, mlijeka meda i drugi. Proizvodnja i potrošnja autohtonih prehrambenih proizvoda u svijetu je u stalnom porastu, zahvaljujući činjenici da se radi o proizvodima posebnih svojstava koja proizilaze iz samog načina proizvodnje (postupci, sastojci) kao i podneblja iz kojeg potječu, ovisno o oznaci koju nose. Obzirom da su se stvorili uslovi za zaštitu i promociju tipičnih prehrambenih proizvoda (doneseni su Pravilnici o zaštiti geografskog porijekla i tradicionalnog ugleda, kao i Zakon o hrani Bosne i Hercegovine i Zakon o zaštiti

intelektualnog vlasništva), to je uz dodatne edukacije i programe moguće brendiranje i zaštita geografskog porijekla, izvornosti i tradicionalnog ugleda pojedinih proizvoda (pekmez od jabuke, suhi sir, pekmez od šljive i sl.).

Tradicionalne običaje potrebno je obraditi posebnim projektom povezanim sa organizacijom turističkih i kulturnih sadržaja. Također, potrebno je izraditi evidenciju sa podacima o tim običajima te ih afirmisati pomoću informativnih i promotivnih materijala (brošure, letci i slično).

● Poboljšavanje komunalne i socijalne infrastrukture u ruralnim područjima

Poboljšanje općih uslova i kvalitete života stanovništva u ruralnim područjima jeste pretpostavka uspješnog koncepta ruralnog razvoja, odnosno za postojanje razvijene opće infrastrukture, kao što su snabdijevanje električnom energijom, vodosnabdijevanje, telekomunikacijska infrastruktura, putna infrastruktura, rasvjeta, uređenje i obnova javnih površina i igrališta za djecu i mlade, odvodnja otpadnih voda, zbrinjavanje otpada i drugo. Razvoj infrastrukture ima ključnu ulogu u povećanju privlačnosti ruralnih područja kao mjesta stanovanja odnosno mjesta poslovanja.

Uz navedeno, važno je unaprijediti i aspekte socijalne infrastrukture, kao što su institucije primarne zdravstvene zaštite, uspostavljanje i jačanje institucija školstva u ruralnim područjima, razvoj usluga koje se odnose na specifične oblasti poljoprivredne proizvodnje, kao što su stručni i savjetodavni servisi, veterinarske usluge, uspostavljanje vodoopskrbnih sistema i drugo.

● Uspostavljanje pravnog okvira za podršku razvoju poljoprivrede za konkurentnost na EU tržištu

Ovim podstrateškim ciljem se pruža podrška uspostavljanju pravnog okvira na državnom nivou za podršku razvoja poljoprivrede za konkurentnost na EU tržištu, a po osnovu lokalnih nadležnosti aktivirao bi se ured za koordiniranje ruralnog razvoja općine Tuzla, kako bi se proces ruralnog razvoja otpočeo i koordinirano vodio, te kako bi se omogućila saradnja sa svim akterima na lokalnom i međunarodnom nivou. Ured za koordiniranje ruralnog razvoja će obezbijediti uspostavu saradnje i koordinaciju svih relevantnih aktera uključenih u ruralni razvoj, kao i umrežavanje lokalnih i međunarodnih partnera u realizaciji određenih mjera. Uz to, ured će kontinuirano vršiti prikupljanje i razmjenu neophodnih informacija o ruralnom i razvoju i unapređenje poljoprivredne proizvodnje.

Jedan od glavnih preduslova i instrumenata pokretanja procesa ruralnog razvoja je aktivnost *ureda (deska) koja bi se ogledala u slijedećem:*

- pružanje informacija o regulativi, zakonu i trgovinskim odnosima, posebno u vezi sa carinskom disciplinom;
- pružanje savjeta i informacija u oblasti poreske regulative za MSP,
- traženje partnera za aktivnosti oko uvoza-izvoza i ekonomske saradnje između partnera odnosno teritorija;
- podrška malim i srednjim preduzećima za učešće na sajmovima i promotivnim događajima
- kreiranje baze podataka u područjima poljoprivrednih proizvoda i promocije turizma
- promocija teritorija i animacija (teritorija obuhvaćenih djelovanjem ureda, kao i animacija i promocija događaja i aktivnosti u vezi sa promocijom lokalnih proizvoda i promocijom turizma - Pružanje informacija o sajmovima
- tehnička pomoć kod izrade prijedloga projekata pristupnih fondova kao i identifikovanje mogućnosti različitih programa Evropskog finansiranja u saradnji sa Italijanskim partnerima.

4.3.8. Sektorske projekcije lokalnog ekonomskog razvoja općine Tuzla do 2026. godine

Kvantitativne projekcije su utvrđene na bazi startnih podataka iz 2010. godine i trendova prethodnog perioda 2003.–2010. godine.

Turizam sa rekreacijskim i banjsko-lijječilišnim komponentama, prerađivačka industrija, trgovina imaju potencijal nadprosječnog rasta, stvaranja bruto domaćeg proizvoda i stvaranja radnih mjesta na prostoru općine Tuzla u ukupnom vremenskom razdoblju predviđenog ovom Strategijom.

4.3.8.1. Prerađivačka industrija

Ako se imaju u vidu razvojne osnove i ciljni scenarij razvoja privrede općine Tuzla, koji podrazumjeva produktivno zapošljavanje, inovativnost i investicije, te ako se uzmu u obzir industrijska tradicija i već ispoljeni trendovi rasta (u predrecijskom periodu, 2003-2007., ostvarivane su visoke prosječne stope rasta: ukupnog prihoda 9,5 %, neto dobiti 25 %, stalnog kapitala 7,6 %, dobiti u odnosu na kapital 15,0 %), i vitalnosti ovog strukturalnog segmenta, onda je samo po sebi jasno da je poticajni ubrzani razvoj prerađivačke industrije glavni preduslov stvaranja nove vrijednosti i razvijanja konkurentnosti u uslovima sve snažnije globalne konkurencije.

Prema predviđenom scenariju, rast i zaposlenost ovog sektora bili bi iznad prosjeka privrede općine Tuzla. Zaposlenost bi rasla po stopi od 3,5 % (najviše u prerađivačkoj industriji 6,4%), a stvaranje GDP bi raslo po prosječnoj stopi od 8,0 %. Broj zaposlenih bi sa sadašnjih 8.835 porastao na 13.009, odnosno za 4.234 radnika.

Tabela 3: Projekcije rasta broja društava, zaposlenosti i GDP industrije općine Tuzla do 2026. godine

	2010	2016. - 2026.		
		Broj	Indeks	Stopa rasta
Br. privrednih društava	285	516	146,2	4,2
Zaposlenost, ukupno	8.835	13.009	129,3	3,5
Rudarstvo	3.872	4.722	116,3	1,5
Elektroenergetika	1.841	2.642	129,1	2,6
Prerađivačka industrija	3.122	5.955	171,8	6,4
GDP, indeks	-	-	188,0	8,0

Strukturiranje poslovnih zona i potrebe za novim poslovnim prostorima precizirane su Studijskim separatom o ekonomskom razvoju kao podlogom za izradu Prostornog plana općine Tuzla za period 2006.-2026. Pravci i projekcije razvoja do 2026. godine - faza 2 (Sarajevo/Tuzla, decembar 2011.) sa kojim je Strategija razvoja općine Tuzla do 2026. godine usaglašena).

4.3.8.2. Turizam

I razvoj sektor turizma, uz prerađivačku industriju, prema predviđenom scenariju će imati trendove rasta iznad prosjeka privrede općine Tuzla. Zapravo, ovo bi bili najbrži trendovi rasta u periodu 2012-2026: zaposlenost bi rasla po prosječnoj stopi od 7,7 %, od 2016-2026 čak i po stopi od 12,4 %, što bi dalo porast uposlenih za 700 radnika, sa 400 u 2010. na 1.100 radnika u 2026. godini.

U isto vrijeme rast broja privrednih subjekata bi iznosio 4,3 % (u periodu 2016-2026 je to 5,6 %), dok bi stvaranje GDP raslo po prosječnoj stopi od 9,3 % (u periodu 2016-2026 sa 6,2 %, a u periodu 2016-2020 sa 11,5 %).

Tabela 4: Projekcije rasta broja društava, zaposlenosti i GDP u turizmu općine Tuzla do 2026.

	2010	2012. – 2015.			2016. - 2026.		
		Broj	Indeks	St. rasta	Broj	Indeks	St. rasta
Zaposlenost	400	465	115	3,0	1.681	361,1	12,4
Br.subjekata	65	73	15,4	3,1	118	161,6	5,6
GDP - indeks	100	-	125	6,2	-	215,0	11,5

4.3.8.3. Trgovina

Treći sektor sa projiciranim iznadprosječnim rastom je trgovina. Ovdje se zapravo radi o trendovima rasta iznad prosjeka u pogledu zaposlenosti i broja privrednih subjekata, dok će se prema učešću u stvaranju GDP općine ovaj sektor razvijati nešto sporije od prosječnog rasta GDP-a. Zaposlenost bi u ovako projiciranom trendu rasla po prosječnoj godišnjoj stopi od 3,2 % do 2015. godine, odnosno 3,6 % od 2016. do 2026. godine. Zaposlenost bi porasla bi sa 2.374 u 2010. na 3.600 radnika u 2026. godini, tj. sa 1.226 radnika.

Rast broja privrednih subjekata bi iznosio u godišnjem prosjeku 3,3 %, dok bi stvaranje GDP raslo po prosječnoj stopi od 2,5 % do 2015, odnosno 6,1 % do 2026.

Tabela 5: Projekcije rasta broja društava, zaposlenosti i GDP u trgovini općine Tuzla do 2026.

	2010.	2012.-2015.			2016-2026.		
		Broj	Indeks	St. rasta	Broj	Indeks	St. rasta
Zaposlenost	2.374	2.752	108,2	3,0	4.061	140,1	3,6
Br.subjekata	1.024	1.210	118,2	3,6	1.630	136,4	3,4
GDP, indeks	100	-	110	2,5	-	161	6,1

4.3.8.4. Saobraćaj i veze

Saobraćajna djelatnost je u dosadašnjem periodu postizala kontinuirano povećanje broja zaposlenih i broja privrednih subjekata, što je vodilo i poboljšavanju kvaliteta privređivanja (rast prihoda, pozitivnu rentabilnost, poboljšavanje ekonomičnosti poslovanja, rast neto dobiti po zaposlenom), što i rast zaposlenosti.

Ovakav trend projiciramo i u narednom periodu: do 2015. godine zaposlenost bi se povećavala dosadašnjim trendom (u godišnjem prosjeku po 1,7 %), a broj privrednih subjekata po 3,3 %. Od 2016-2026. godine rast zaposlenosti bi se nešto ubrzao (godišnjom stopom od 3,2 %), a rast privrednih subjekata usporio na 2,9 % godišnje. Rast broja zaposlenih i rast broja privrednih subjekata u saobraćajnoj djelatnosti bi rasli nešto ispod prosječnog rasta zaposlenih i privrednih subjekata u općini Tuzla, dok bi rast GDP pratio dinamiku rasta općine Tuzla u cjelini.

Tabela 6: Projekcije rasta broja društava, zaposlenosti i GDP u saobraćaju općine Tuzla do 2026.

	2010	2012-2015			2016-2026.		
		Broj	Indeks	St. rasta	Broj	Indeks	St. rasta
Zaposlenost	1.163	1.260	108,3	1,7	1.782	125,4	3,2
Br.subjekata	236	275	116,5	3,3	360	130,9	2,8
GDP - indeks	100	-	108	2,0	-	165	6,5

4.3.8.5. Građevinarstvo i građevinska industrija

U dosadašnjem vremenu, građevinarstvo Tuzle pokazuje opadajući trend ekonomsko-finansijskih efekata i kvaliteta privređivanja: broj zaposlenih se smanjuje godišnjom prosječnom stopom od -5,1 %, a opadaju ukupan prihod po stopi od -0.9 % i neto dobit po stopi od - 12,3 %. U narednom periodu projiciramo zaustavljanje ovih negativnih trendova i njihovo pretvaranje u blago rastuće trendove do 2015. godine, a nakon toga, od 2016-2026. godine nešto izraženije pozitivne stope rasta koje bi bili u ravni prosječnih ostvarenja privrednih kretanja na nivou općine kao cjeline.

Tabela 7: Projekcije rasta broja društava, zaposlenosti i GDP u građevinarstvu općine Tuzla do 2026. godine

	2010 Broj	2012-2015			2016.-2026.		
		Broj	Indeks	St. rasta	Broj	Indeks	St. rasta
Zaposlenost	1.571	1.640	104,3	1,0	2.220	135,7	3,2
Br.subjekata	191	198	103,7	0,9	240	121,0	1,9
GDP - indeks	100	-	104,0	1,0	-	168,0	6,8

4.3.8.6. Poljoprivreda

Poljoprivreda na području općine Tuzla nema tradicionalno uporište i u dosadašnjem vremenu s jedne strane, bilježi zanemarljive osnovne ekonomsko-finansijske efekte i pokazatelje kvaliteta privređivanja, a s druge, pokazuje smanjenje poljoprivrednog zemljišta i kvalitetnog obradivog zemljišta. U zadnje tri decenije poljoprivredne površine su smanjene za preko 20 % (sa 19.105 na 15.900 ha), čime je došlo i do pada učešća poljoprivrednih površina u ukupnoj površini općine (sa 63,0 % na 54,1 %). Na tako oskudnoj poljoprivrednoj proizvodnji angažuje se neznatnih 0,2 % ukupnih investicija u općini Tuzla, a godišnje se u prosjeku registruje tek jedno privredno društvo, ali zadnjih godina postoji snažan trend povećanog korištenja poljoprivrednih površina, a naročito za stočarstvo, voćarstvo, proizvodnju povrća u zaštićenom prostoru i sl.

Tabela 8: Projekcije rasta broja društava, zaposlenosti i GDP poljoprivredi općine Tuzla do 2026.

	2010.	2012. – 2015.			2016. - 2026.		
		Broj	Indeks	St. rasta	Broj	Indeks	St. rasta
Zaposlenost	63	75	119,0	3,8	120	160,0	5,5
Br.subjekata	22	28	127,3	5,5	42	150,0	4,5
GDP, indeks	100	103	0,8	0,6		125,0	2,5

Projekcija do 2026. godine, kako je prikazano u tabeli broj 8, računa sa znatno većom dinamikom i obimom poljoprivredne proizvodnje i poduzetništva, koja bi se ostvarila u ruralnim i polururalnim naseljima.

4.3.8.7. Zbirne projekcija broja zaposlenih i broja privrednih subjekata po djelatnostima

U sljedećim pregledima dajemo zbirne projekcije broja zaposlenih i broja privrednih subjekata subjekata po djelatnostima, u kompletiranom izrazu ukupno zaposlenih i ukupnog broja privrednih subjekata. Kako smo već obrazložili u predstavljanju realizacije drugog scenarija, **zaposlenost** bi do 2015. godine rasla stopom od 2,0 %, a od 2016. do 2026. godine rast sa stopom od 3,5 %. Prema strukturi djelatnosti (tabela 16) u prvom dijelu projiciranog perioda, do 2015. godine, najveći rast zaposlenosti bi se ostvario u poljoprivredi (3,8 %), trgovini (3,0 %) i turizmu (3,8 %), dok bi u drugom periodu, 2016-2026. godina, zaposlenost najviše rasla u turizmu (12,4 %), prerađivačkoj industriji (6,4 %) i poljoprivredi (5,5 %). Od

pojedinačnih djelatnosti, najveći broj zaposlenih bi do kraja posmatranog perioda (2026.) apsorbivale djelatnosti prerađivačke industrije (4.722 zaposlena) i trgovine (4.061 zaposlena).

Tabela 9: Zbirna projekcija broja zaposlenih po djelatnostima općine Tuzla do 2026.

DJELATNOSTI	Stanje 2010.	Projektovane stope rasta		Projektovani broj	
		2010-2015	2016-2026	2010-2015	2016-2026
Proizvodne djelatnosti					
1. Poljoprivreda i šumarstvo	63	3,8	5,5	76	114
2. Rudarstvo	3.872	0,7	1,5	3.980	4.722
3. Prerađivačka industrija	3.122	2,4	6,4	3.515	6.955
4. Elektroenergetika	1.842	1,6	2,6	1.993	2.642
5. Građevinarstvo	1.571	1,3	3,2	1.676	2.370
6. Ostale proizvod.djelatnosti	1.620	1,2	1,8	1.719	2.054
Svega proizvodne djelatn.	12.089			12.959	18.867
Uslužne djelatnosti					
7. Trgovina	2.374	3,0	3,6	2.752	4.061
8. Turizam	400	3,0	12,4	464	1.681
9. Saobraćaj	1.163	1,7	3,2	1.260	1.783
10.Ostale usluge*	16.945	2,3	3,7	18.967	23.118
UKUPNO	32.971			36.402	49.500

*Ostale usluge = poslovno-tehničke, nekretnine, finansiske, zdravstvo, obrazovanje, kultura, itd.

Broj privrednih subjekata (tabela 17) bi rastao prvo (do 2015) stopom od 3,4 % (sa 3150 u 2010. porastao bi na 3.689 u 2015. godini), a potom (od 2.016 do 2.026 godine) stopom od 3,7 % (sa 3.689 u 2015. na 5.216 u 2.026 godini). Najveći rast preduzeća bilježili bi turizam, poljoprivreda i prerađivačka industrija, dok bi najveći broj preduzeća bio registriran u trgovini (1.687).

Tabela 10. Zbirna projekcija broja privrednih subjekata po djelatnostima općine Tuzla do 2026.

DJELATNOSTI	Stanje 2010	Projektovane stope rasta		Projektovani broj	
		2010-2015	2016-2026	2010-2015	2016-2026
Proizvodne djelatnosti					
1. Poljoprivreda i šumarstvo	21	5,5	4,5	27	45
2. Prerađivačka industrija, (elektroenergetika, rudarstvo)	285	2,7	4,2	328	516
3. Građevinarstvo	194	1,5	1,9	209	256
4. Ostale proizvodne djelatnosti	197	1,1	1,2	208	237
Svega proizvodne djelatnosti	697			773	1054
Uslužne djelatnosti					
7. Trgovina	979	3,6	3,4	1168	1687
8. Turizam	66	3,1	5,6	76	139
9. Saobraćaj	247	1,7	2,8	269	364
10.Ostale usluge*	1360	0,6	3,0	1401	1867
Svega usluge	2455			2916	4162
UKUPNO	3152	3,4	3,7	3689	5216

*Ostale usluge = poslovno-tehničke usluge, nekretnine, finansijske usluge

4.4. UNAPREĐENJE OKOLIŠA

Unapređenje sektora okoliša uslovljeno je mnoštvom kako unutarnjih, tako i vanjskih faktora bližeg i šireg socioekonomskog okruženja. Radi smanjivanja štetnog utjecaja na okoliš treba provesti odgovarajuće mjere prevencije i zaštite koje bi smanjile zagađenje zraka, emisiju štetnih plinova, zagađivanje vode te druge štetne utjecaje na okoliš. Unapređenja u sektoru okoliša imaju značajnu funkciju u zaštiti prirodnog naslijeđa, zelenila i očuvanju biološkog diverziteta, kao i promoviranju proizvodnje i potrošnje u funkciji efikasnog korišćenja resursa. Ovakav pristup je usklađen sa „Razvojnom strategijom Evropske unije, Evropa 2020“, prema kojoj održivi rast podrazumeva izgradnju privrede koja efikasno koristi resurse, koja je održiva i konkurentna, i prema kojoj Evropa treba postaje lider u trci za razvoj novih procesa i tehnologija, uključujući i zelene tehnologije, ubrzanje razvoja pametnih mreža korišćenjem informacionih i komunikacionih tehnologija, korišćenje mreža na nivou EU, te osnaživanje konkurentnih prednosti privrede.⁸

Temeljni cilj unapređenja okoliša je kontinuirano poboljšanje stanja u ovoj oblasti, pa je briga o zaštiti i unapređenju okoliša neprekidno prisutna u razvoju općine Tuzla, naročito posljednjih nekoliko dekada. Općina Tuzla kao jedinica lokalne samouprave nema primarnu-izvornu nadležnost za većinu aspekata u ovoj oblasti, jer prema postojećoj legislativi i zakonodavstvu nema mehanizama kojima može direktno utjecati na promjene. Ipak, Općina Tuzla svojom liderskom ulogom u kontekstu lokalnog razvoja kreira pozitivan i afirmativan ambijent za unapređenja okoliša. Važan segment su institucionalni akteri vezano za životnu sredinu, koji putem zajedničke koordinacije, saradnje i umrežavanja, mogu dati doprinos u domeni unapređenja životne sredine i okoliša. To dokazuju i brojni projekti te sprovedene aktivnosti s kojima se neprestano nastoji poboljšati stanje u područjima u kojima Općina ima direktne ingerencije.

Općina Tuzla na osnovu sadašnje pozicije razvija vlastiti strateški okvir unapređenja okoliša. Među faktorima rizika koji negativno utiču na stanje životne sredine u Tuzli, najznačajniji su:

- 1) zagađenje zraka,
- 2) zagađenje voda,
- 3) način zbrinjavanja tečnog i čvrstog otpada,
- 4) prisustvo buke te
- 5) elektromagnetna zračenja.

Zbog toga su i ciljevi usmjereni na rješavanje problema u ovoj oblasti. Realizacija ciljeva se podupire uvođenjem mjera, aktivnosti kao i realizacijom projekata i primjenom tehnologija koja ne djeluju štetno na stanje u okolišu.

Vizija unapređenja okoliša: Tuzla grad sa razvijenom kvalitetom životne okoline („**čist zrak, voda i zemljište**“), sa infrastrukturom baziranom na principima održivog razvoja i u velikoj mjeri usklađenim sa zahtjevima savremenog ekonomskog razvoja u uslovima globalizacije.

⁸ Prema „Razvojnoj strategiji Evropske unije, Evropa 2020 održivi razvoj će se postići smanjenjem emisije gasova koji stvaraju efekat staklenika za 20%, povećanjem udjela obnovljivih izvora energije u ukupnoj potrošnji energije za 20%, uz povećanje energetske efikasnosti za 20%.

Podsektorski ciljevi unapređenja okoliša upravljani su ka:

- a) Podizanje ekološke svijesti i održivog životnog stila stanovništva
- b) Smanjenje emisije zagađivača zraka uz poboljšanje energetske efikasnosti
- c) Poboljšanje kvaliteta vode i snabdijevanja vodom
- d) Smanjenje emisije štetnih tvari u komunalnim otpadnim vodama
- e) Poboljšanje čistoće grada (uključujući: održivi javni saobraćaj, nastavak ozelenjavanja gradskih površina i povećavanje lješačkih zona) i smanjenje devastacije zemljišta
- f) Uvođenje institucionalnog monitoringa sa efikasnim sankcijama u provođenju postojeće zakonske regulative iz oblasti okoliša.

Definiranje ovih podsektorskih ciljeva usklađeno je sa strateškim dokumenti, kao što su: 1) Akcioni plan energetske efikasnosti (SEAP), 2) Lokalni ekološki akcioni plan (LEAP) i 3) drugi razvojni dokumenti viših nivoa. Akcioni plan energetske održivog razvoja Općine Tuzla (SEAP) je donesen 2011. godine u skladu sa principima Povelje evropskih gradova o energetskej efikasnosti-Covenant of Mayors.

a) Podizanje ekološke svijesti i održivog životnog stila stanovništva

Jačanje ekološke svijesti stanovništva putem edukacije i promotivnih kampanja je vrlo važno za stvaranje temelja održivog razvoja, unapređenja okoliša i poboljšanja života. Zbog toga je u prvom redu potrebno podizanje ekološke svijesti stanovništva općine Tuzla preko javnih institucija i organizacija civilnog društva (odgojno-obrazovne institucije, udruženja, mediji), u formi promotivnih, informativnih, formalnih i neformalnih obrazovnih mjera, aktivnosti i kampanja, kao što je organizacija raznih tribina, radionica i okruglih stolova, provođenje anketa, istraživanja, te distribucija informativnog materijala.

Tako bi promotivne, informativne i edukacijske mjere i aktivnosti u cilju smanjenja zagađenja vode, zemljišta i zraka u općini Tuzla bile slijedeće: promocija upotrebe alternativnih goriva - (upoznavanje građana sa vozilima pogonjenim alternativnim gorivom kroz razne promotivne aktivnosti); promocija i edukacija ekološke vožnje, promocija upotrebe alternativnih goriva; promocija korištenja bicikla kao prevoznog sredstva; kampanja: jedan dan bez automobila, energetska efikasnost, klasiranje krutog otpada, reciklaža otpada, održivi životni stil i ekologija itd.

Potrebno je održavanje obuka u oblasti upravljanja krutim, tekućim kao i opasnim otpadom za privatni i javni sektor, posebno po pitanju značaja primarne selekcije otpada u domaćinstvima (plastika, staklo, papir, opasni otpad).

b) Smanjenje emisije zagađivača zraka uz poboljšanje energetske efikasnosti

U okviru realizacije cilja „Smanjenje emisije zagađivača zraka uz poboljšanje energetske efikasnosti“, neophodna je uspostava ekonomski i energetskej efikasne infrastrukture kojom se upravlja na integrisani način, kako bi se stvorili preduslovi za održivo korištenje inovativnih programa te smanjenje specifičnog utroška energije i povećanje udjela obnovljivih izvora u potrošnji energije za 20%.

Smanjenje emisije zagađivača zraka može se postići kroz razvoj toplifikacije, primjenu principa energetske efikasnosti, povećanje stope korištenja obnovljivih izvora energije, sprovođenje mjera održivosti u prometu kod javnog i individualnog prijevoza, ekološkom sanacijom polutanata TE Tuzla, smanjenje uticaja zagađivača zraka iz susjednih općina i drugim mjerama.

Jedna od najvažnijih aktivnosti u narednom periodu treba biti spajanje objekata na sistem daljinskog grijanja, koji do sada nisu spojeni na ovaj jedinstveni sistem zagrijavanja. Jedan od prioriteta u tom pogledu je proširenje sistema daljinskog grijanja na periferne zone grada i spajanje na mrežu cca 10.500 novih stambenih jedinica i ukidanje individualnih ložišta. Postepeno je potrebno uvoditi sistem za snabdijevanje toplom vodom tokom cijele godine urbanog dijela grada, pogotovo za novoizgrađene objekte, uz povećanje korištenja zagrijavanja sa obnovljivim izvorima toplinske energije. U prvoj fazi, alternativno, pragmatično i savremeno rješenje je i ugradnja solarnog sistema za zagrijavanje sanitarne tople vode u svim javnim objektima.

Također je neophodno sprovesti optimizaciju sistema daljinskog grijanja uz uspostavljanje informativnog sistema za praćenje potrošnje energije u javnim objektima, kao i stvaranje uslova za naplatu potrošnje toplinske energije prema utrošenoj energiji kod svih potrošača, putem ugradnje mjerača potrošnje toplinske energije i automatska regulacija sistema grijanja u svim javnim objektima koji su priključeni na sistem daljinskog grijanja.

Povećanje zagađenja zraka posebno emisije CO₂ stvaraju vozila u gradskom saobraćaju. Zbog toga su značajne aktivnosti nabavke vozila sa smanjenom emisijom stakleničkih plinova, korištenje biodizela za pogon vozila (preduvjet ulaska u EU), uvođenje sistema za upravljanje energijom vozila u vlasništvu Općine Tuzla i javnih preduzeća, optimiziranje autobuskih linija i vremena vožnje. Posebno bi bilo značajno uvođenje trolejbuskog ili tramvajskog saobraćaja, odnosno realizacija projektnih aktivnosti uvođenja visećeg tramvaja po koridoru rijeka Jale i Soline kao gradskog prevoza. Posebna grupa projektnih aktivnosti je poticanje korištenja bicikla kao prevoznog sredstva, te stvaranje infrastrukture za njihovu masovnu primjenu.

Prioritetne mjere i aktivnosti za smanjenje emisije CO₂ do 2020. su identifikovane i kroz mjere energetske efikasnosti za sektore zgradarstva, saobraćaja, javne rasvjete, upravljanja čvrstim otpadom i vodosnabdjevanja. Također su identifikovane mjere sa stanovišta urbanističkog planiranja i obnovljivih izvora energije, koje doprinose poboljšanju energetske efikasnosti i smanjenju emisije CO₂. Uvođenje energetske kontrole bi dalo nesumnjivo efikasne i efektivne rezultate. Zbog toga bi bilo potrebno kontinuirano provođenje mjera energetske efikasnosti u javnim objektima, na osnovu urađenih kontrola energetske efikasnosti i utvrđenih prioriteta.

c) Poboljšanje kvaliteta vode i snabdijevanja vodom

U cilju poboljšanja kvaliteta vode i snabdijevanja vodom, u narednom periodu potrebno je izvršiti optimizaciju sistema vodosnabdjevanja. Ove aktivnosti podrazumijevaju niz mjera kojima bi se postojeći problemi smanjili na najmanju moguću mjeru, a to su gubitci vode i sprječavanje zagađivanja vode u mreži. U tom smislu primarne aktivnosti su obnavljanje, revitalizacija i dogradnja postojećeg sistema vodoopskrbe a posebno dotrajale vodovodne mreže, uz stvaranje uslova za naplatu potrošnje vode prema stvarnom utrošku kod svih potrošača i uvođenje vodozaštitne zone/zona. Stvaranje uslova za naplatu potrošnje vode prema stvarnom utrošku kod svih potrošača bi se postiglo ugradnjom mjerača potrošnje vode čime bi se postigli uvjeti za automatsku regulacije sistema vodosnabdjevanja.

Kvalitet i zdravstvena sigurnost vode znatno su ovisne o sigurnosti vodozaštitnih pojasa I zone, zbog čega je potrebno pripremiti i realizirati set programa zaštite izvorišta i zahvata vode namijenjenih snabdijevanju javnih vodovoda na općini.

Posebno se naglašava potreba prikupljanja i prečišćavanja otpadnih voda naselja na obodu akumulacije

Modrac obzirom da akumulacija postaje izvorište vode za piće općina Tuzla i Lukavac, što takođe treba rješavati na međuopćinskom i kantonalnom nivou.

d) Smanjenje emisije štetnih tvari u komunalnim otpadnim vodama

Poboljšanje kvaliteta vode u jezeru Modrac kao i u rijekama Jala i Solina kao i svim ostalim vodotocima na području općine Tuzla je jedan od prioriteta aktivnosti. Cilj je smanjiti emisiju štetnih tvari iz komunalnih otpadnih voda u vodne resurse, kroz tretman otpadnih voda. To se može postići izgradnjom kolektora za sakupljanje i tretman otpadnih voda na cijelom prostoru općine Tuzla. Istovremeno je potrebno uraditi rješenje za prikupljanje i kanalisanje oborinskih voda. Na osnovi postojećeg LEAP-a, potrebno je izraditi i donijeti plan za zaštitu voda, posebno za sistem za prečišćavanje, uz osiguranje smanjenja emisija organskih i suspendiranih tvari, uz primjenu načela održivog razvoja i osiguranja usklađenosti kvalitete prirodnih voda sa zahtjevima regulative. U saradnji sa kantonalnim institucijama, potrebno je izraditi zvanični registar zagađivača na općinskom nivou, kao i Program smjernica za praćenje kvalitete voda.

Potrebno je naglasiti da je na području općine Tuzla predviđena izgradnja centralnog postrojenja za zajedničko prečišćavanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda, kapaciteta 240.000 ES. Obzirom da hemijska industrija općine Tuzla i Lukavac višestruko prevazilazi broj ES općine Tuzla, navedeni problem treba da rješavaju industrijski zagađivači na mjestu nastanka zagađenja, prije ispuštanja u vodotoke, uz asistenciju na kantonalnom ili međuopćinskom nivou.

e) Poboljšanje čistoće i smanjenje devastacije zemljišta

Obzirom na relativno visoku emisiju CO₂ u gradu, jedna od najefikasnijih mjera je ozelenjavanje i ukrašavanje urbanog područja općine Tuzla. Istovremeno je potrebno postići smanjeno zagađenje tla uspostavljanjem ekonomski održivog sistema upravljanja industrijskim, komunalnim i opasnim otpadom za cjelokupno (100%) područje općine Tuzla, kroz smanjenje površina zemljišta degradiranog djelovanjem industrije, energetike i rudarstva za 50% i uz primjenu principa održive poljoprivredne proizvodnje. Na taj način bi se zaustavila dalja degradacija biljnog i životinjskog svijeta i započelo bi se sa revitalizacijom biološke raznovrsnosti u funkciji održivog razvoja, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine.

Važna aktivnost u narednom periodu je uspostava ekonomski održivog sistema prikupljanja otpada baziranog na ekonomskoj isplativosti otpada, uz poboljšanje rada centralnog sistema za tretman komunalnog otpada te pripremu aktivnosti za izgradnju spalionice komunalnog otpada. Uz uklanjanje divljih deponija i otpada, potrebno je postrožiti sankcije za prekršioce.

Obzirom da su klizišta poseban problem potrebno je uspostaviti Katastar klizišta, te izraditi detaljnu kartu erozije i klizišta, definirati prioritete i provesti sanaciju uz tehničke mjere zaštite od negativnog djelovanja erozije vodom i vjetrom (npr. uređenje korita bujice i dr.). Potrebno je napraviti cjeloviti program sadnje zaštitnih šuma, usklađen s mjerama i programima drugih sektora značajnih za borbu protiv erozije.

Očuvanjem čistoće zraka (smanjenje kiselog tla) kao i smanjenjem devastacije zemljišta ostvaruju se uslovi za očuvanje naseljenosti u manje razvijenim ruralnim područjima kroz poboljšanje kvaliteta života u tim područjima, uporedo sa mjerama bolje opremljenosti općom, poslovnom i socijalnom infrastrukturom.

f) Uvođenje institucionalnog monitoringa sa efikasnim sankcijama

Upravljanje okolišem po pravnim i političkim ingerencijama dominantno pripada kantonu, Federaciji i državi. Zbog toga je neophodno preko institucija sistema sprovesti niz mjera koje uključuju: 1) uvođenje mreže indikatora za praćenje kvaliteta okoliša, kao što je praćenje kvaliteta zraka, praćenje efluenata komunalnih i industrijskih otpadnih voda, i 2) poboljšanje inspeksijskog nadzora industrijskih objekata koji zagađuju zrak i vodu u Tuzli. Potrebno je uspostaviti strožije zakonske sankcije prema subjektima koji su uzročnici pogoršavanja stanja okoliša, kao i posebne stimulacije za one koji ga poboljšavaju.

Isto tako, potrebno je organizirati sistem praćenja kvalitete voda općine i povezati s hidrološkim značajkama. Uspostaviti informacijski sistem kvalitete zraka (katastar emisija, monitoring, registar onečišćivača, sistem informisanja javnosti) te uraditi strategiju zaštite zraka kao posebnog problema na kojeg Općina prema sadašnjem uređenju i ovlastima ne može značajnije uticati. Zbog toga je potrebno uvođenje sistema monitoringa u oblasti okoliša na lokalnom nivou. Na nivou grada potrebno je stimulisati pokretanje inicijativa o korištenju energetske izvora sa fokusom na:

- 1) obnovljive izvore energije,
- 2) priključenje na daljinsko grijanje,
- 3) subvencioniranje projekata zagrijavanja objekata koji se priključuju na daljinski sistem grijanja i objekte koji će se zagrijavati obnovljenim izvorima energije,
- (4) odlukama o komunalnom redu preporučeno je zabraniti korištenje fosilnih goriva za objekte koji se mogu priključiti na sistem daljinskog zagrijavanja grada.

5. FINANSIRANJE KAPITALNIH PROJEKATA

5.1. VREMENSKI OKVIR I POLITIKE FINANSIRANJA

Strategija razvoja općine Tuzla se implementira u vremenskom okviru do 2026. godine, a njena dinamika je umnogome pod uticajem ekonomsko-političkih prilika u zemlji, procesa pridruživanja euroatlantskim integracijama i zahtjevima prihvaćenog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji. Planski period je, u ovom slučaju, podijeljen u tri petogodišnja perioda, u kome se planira provedba kapitalnih ulaganja: 2012-2016, 2017-2021, 2022-2026. U prvom petogodišnjem periodu je predvidljivo realizirati do 20 % ukupno planiranih investicija iz ove strategije. Općina će u svakom periodu definirati svoje prioritete, a od svih potencijalnih projekata izabirati će se onaj koji najpovoljnije utiče na općinski budžet.

Strukturu, iznose i vremensku dinamiku realiziranja investicionih programa i projekata iz Strategije razvoja općine Tuzla do 2026 godine moguće je projicirati temeljem:

- 1) Plana kapitalnih investicija općine Tuzla, u petogodišnjim i jednogodišnjim periodima (budžetski izvori općine). Općina je uspostavila sistem dugoročnog planiranja kapitalnih investicija i projekata, prema GAP metodologiji, čime je omogućen transparentan i efektivan sistem planiranja i sprovođenja važnih projekata za grad Tuzlu. Prema ovoj metodologiji koristi se model bodovanja i rangiranja važnih kapitalnih projekata, čija se realizacija u određenoj godini finansira iz budžetskih i drugih raspoloživih sredstava.
- 2) Procjene realiziranja investicionih programa i projekata van Plana kapitalnih investicija općine, koji potiču iz:
 - a) sredstava resornih ministarstava Vlade TK, sredstava resornih ministarstava Federacije BiH, sredstava iz ostalih domaćih izvora (Razvojna banka FBiH, fondovi i nevladina udruženja i organizacije)
 - b) privatnih izvora (domaćih i inostranih), uključujući i koncesiona ulaganja
 - c) izvora međunarodnih organizacija i institucija, sredstva na osnovu bilateralne, multilateralne, međuregionalne saradnje
- 3) Mješovitog modela finansiranja (javno-privatno partnerstvo).

U pogledu sredstava kojim se finansiraju kapitalne investicije iz javnih izvora moguće je računati na sistem direktnog i indirektnog finansiranja.

- Direktno finansiranje iz općinskog budžetskog prihoda, a po osnovu nadležnosti općinskog vijeća vlastitim prihodima i na druge načine osigurava potrebno finansiranje koje nisu osigurali kanton i federalna vlast. Zakon o osnovama lokalne samouprave u Federaciji BiH temelji se na Europskoj povelji o lokalnoj samoupravi koja utvrđuje izvore finansiranja lokalnih vlasti, po kojoj, između ostalog, lokalne vlasti imaju pravo na odgovarajuće vlastite izvore finansiranja kojima će raspolagati slobodno u okviru svojih ovlaštenja; dio sredstava lokalne vlasti će poticati od lokalnih taksi i naknada za koje lokalne vlasti, u mjeri utvrđenoj statutom, imaju pravo da određuju stope, i po kojima lokalnim vlastima treba omogućiti pristup nacionalnom tržištu kapitala u skladu sa kapitalom.

U periodu obuhvaćenom Strategijom, Općina će nastaviti trend povećanog izdvajanja budžetskih sredstava za kapitalne projekte i projekte izgradnje i obnove komunalne infrastrukture. Također, očekuju se pozitivne promjene određenih zakonskih rješenja koja ograničavaju odnosno umanjuju priliv sredstava u budžet grada Tuzla, tako da se očekuje povećanje budžetskih prihoda po tom osnovu u budućim razdobljima.

- Indirektno finansiranje po osnovu duga i zaduživanja lokalnih jedinica vlasti, i po osnovama javno-privatnog partnerstva kada se obezbjedi odgovarajuća pravna regulativa.

U vremenskom trajanju realizacije Strategije razvoja do 2026. godine Općina Tuzla računa na komercijalne kredite, izdavanje dugoročnih dužničkih vrijednosnih papira i municipalne obveznice, a po osnovu Zakona o dugu, zaduživanju i garancijama u Federaciji BiH.

5.2. POLITIKA ZADUŽIVANJA I IZVORI FINANSIRANJA

Politiku zaduživanja Općina Tuzla će izvršavati pažljivim odabirom projekata koji su pogodni za finansiranje. Zaduzivanje u slučaju kada postoji povrat sredstava od projekta mora doprinijeti budućim porastom vrijednosti sredstava u posjedu lokalne zajednice, dok finansiranje dugoročnim zaduzivanjem projekata koji ne nose povrat sredstava od projekta (putevi, deponije, objekti kulture, ekološki projekti i sl.) podrazumjeva da se finansijskim izvorima pažljivo prezentiraju prilivi gotovinskog toka iz općinskog budžeta koji je namjenjen izmirenju duga i pažljivo fokusiranje na zaloge koji se mogu ponuditi.

U slučaju postojanja očekivanja povrata sredstva politika zaduzivanja će se zasnivati na slijedećim opredjeljima:

- a) zaduzivanjem se finansiraju kapitalni projekti koji se ne bi mogli pokrivati iz vlastitih budžetskih prihoda,
- b) finansiranje kapitalnih projekata se isključivo vrši dugoročnim zaduzivanjem, koje ne prelazi 10 % prihoda ostvarenih u predhodnoj fiskalnoj godini, a samo zaduzivanje mora ispunjavati ekonomske kriterije, po kojima mora postojati pozitivan odnos duga i ostvarenja dobiti. U tom smislu kapitalni projekti treba da pokazuju:
 - pozitivan uticaj na budući razvoj općine,
 - finansijsku isplativost, odnosno imaju pozitivan učinak na finansijsku sposobnost općine,
 - ekonomsku isplativost, odnosno imaju pozitivan ekonomski učinak i neće dodatno opteretiti budžet, osim troškova zajma,
 - omogućavanje mobiliziranja dodatnih finansijskih izvora putem sufinansiranja (državni fondovi, sufinansiranje od strane građana, učešće privatnog sektora)
- c) zaduzivanje mora ispunjavati ispunjenju kriterija izvodljivosti po kojima je projekat postoji finansijska sposobnost općine da pokrije investicione troškove projekta, ili općina ima razrađen kvalitetan plan sufinansiranja,

Jedinice lokalne samouprave u BiH u mogućnosti su koristiti i kreditna sredstva iz dostupnih izvora na tržištu kapitala odnosno putem programa finansiranja postojećih finansijskih institucija u Bosni i Hercegovini, u iznosu od maksimalno 20% budžeta tekuće fiskalne godine. Trenutna zaduzenost po osnovu kreditnih i drugih finansijskih aranžmana grada Tuzla je oko 1%. Potrebno je napomenuti i mogućnost da grad Tuzla ponudi obveznice i komercijalne zapise, čiji bi plasman išao preko tržišta vrijednosnih papira u Federaciji BiH. Na ovaj način bi se uz niske troškove emitovanja navedenih vrijednosnih papira omogućio adekvatan mehanizam za finansiranje kapitalnih projekata energetske efikasnosti na području općine Tuzla.

U dostupne izvore finansiranja projekata općini Tuzla su na raspolaganju domaći i ino izvori.

Domaći izvori podrazumjevaju izvore komercijalnih banaka, sredstva Razvojne banke FBiH, NERDE i sredstva ministarstava na kantononalnom i federalnom nivou.

Od ino izvora za finansiranje kapitalnih projekata značajna su sredstva EBRD i fondovi EU. Koristiće se dosadašnja iskustva u saradnji sa gradovima pobratimima potaknutim uključivanjem Općine Tuzla u evropske integracijske procese, odnosno u programe i prekogranične projekte Evropske komisije, kao i iskustva u programima podržanim od UNDP-a USAIDA, SIDE, GTZ-a i drugih bilateralnih donatorskih podrški (vlada Češke, Italije, Norveške, Švedske, Švicarske, Njemačke i drugih).

Općina će naročito razvijati izgradnju kapaciteta za absorpciju sredstava iz fondova EU dostupnih za BiH, i to novih instrumenata za predpristupnu pomoć (Instrument predpristupne pomoći - IPA, koji važi za period 2007. – 2013.). U statusu potencijalnog kandidata, dostupne su dvije komponente u IPA programu, i to program za podršku uspostavi kapaciteta za planiranje, programiranje i implementaciju projekata kao i program prekogranične saradnje.

Bosni i Hercegovini, kao zemlji potencijalnom kandidatu za pristupanje Evropskoj uniji, trenutno je omogućen je pristup slijedećim komponentama programa, i to: 1) Pomoć u tranziciji i izgradnja institucija i 2) Regionalna i međudržavna saradnja. Nakon što Bosna i Hercegovina stekne uslov zemlje kandidata za pristup Evropskoj uniji, biće joj na raspolaganju slijedeće komponente IPA programa: 1) Regionalni razvoj; 2) Razvoj ljudskih resursa i 3) Razvoj ruralnih područja. Svi oni na različite načine pokrivaju: aktivnosti sa ciljem promocije i poboljšavanja međuregionalne saradnje putem jačanja ekonomskih, društvenih okolišnih i kulturnih veza između pojedinačnih zemalja koje učestvuju u pojedinim programima; rješavanje zajedničkih izazova u oblasti javnog zdravstva, prevencije protiv organiziranog kriminala, terorizma, korupcije; poticanje ekonomskog i društvenog razvoja, usmjerenih na konkurentnost i zapošljavanje, mala i srednja preduzeća, energetska efikasnost, trgovinu, obrazovanje, turizam, kulturno-historijska naslijeđa, poljoprivredu i ruralni razvoj.

Aktivno uključivanje lokalne vlasti značajno povećava izgled za uspjeh ovog procesa, naročito povećava efikasnost korištenja predpristupnih instrumenata pomoći EU. Da bi prihatile dio odgovornosti za uspjeh reformskih procesa, lokalne vlasti moraju dobiti veća ovlašćenja za raspolaganje lokalnim resursima.

U narednim godinama, kako glase gledišta Evropske komisije u uslovima nedostatka finansijskih sredstva, izvori finansiranja biti će upravljani na oslanjanje na bolje korištenje potencijala vlastitih resursa, u cilju smanjenja ovisnosti o vanjskim faktorima. To podrazumjeva razvijanje modela razvoja koji su manje ovisni o vanjskim kapitalnim tokovima. Dakle, budućnost finansiranja razvojnih projekata najvećim dijelom će govoriti o principima sufinansiranja, aktiviranju domaće štednje i principima javno-privatnog partnerstva.

6. PROJEKTI I PROGRAMI RAZVOJA ZA VIŠEGODIŠNJI PERIOD

U skladu sa usvojenom Metodologijom za prikupljanje i selekciju prijedloga kapitalnih investicija i izrade jednogodišnjih i petogodišnjih Programa kapitalnih investicija, vršiti će se redovno godišnje i petogodišnje planiranje kapitalnih projekata, a u skladu sa potrebama lokalnog razvoja (skraćeno GAP metodologija). Navedena lista projekata će na temelju promjena u Programu kapitalnih investicija biti ažurirana sa novim projektnim prijedlozima u navedenim vremenskim intervalima.

Projekti koji su navedeni po pojedinim oblastima lokalnog razvoja, usaglašeni su sa Programom kapitalnih investicija za period 2012. – 2016., kao i sa projektima koji su identifikovani u drugim razvojnim dokumentima općine, kao što su: Akcioni plan ekološkog razvoja (LEAP), Akcioni plan za energetska efikasnost (SEAP), Strateške smjernice razvoja i promocije turizma na općini Tuzla, Smjernice za upravljanje procesom ruralnog razvoja općine Tuzla, Studija prikupljanja, odvođenja i tretmana otpadnih voda, Strategija razvoja Evropske Unije do 2020. godine, Aalborgska povelje lokalnih vlasti Evrope „Aalborg + 10: budućnost koja inspiriše”, Preporuke međunarodnih organizacija za budući razvoj BiH, kao i sa Strategijom razvoja Tuzlanskog kantona 2008. – 2013., Strategijom zapošljavanja Tuzlanskog kantona 2009. – 2013., Strategijom razvoja poljoprivrede u Tuzlanskom kantonu za period 2009. – 2013. godine.

6.1. KOMUNALNA INFRASTRUKTURA I IZGRADNJA

Programska aktivnost / Specifični cilj	Programi / Projekti
6.1.1. Razvijenost putne mreže i autocesta visokog ranga	6.1.1.1. Izgradnja dijela autoceste - spajanje na koridor V C – Y krak – dionice autoputa Tuzla-Brčko-Orašje i Tuzla – Žepče
	6.1.1.2. Izgradnja južne saobraćajnice, dionica prema zapadu, priključak na Y krak koridora V C
	6.1.1.3. Nastavak izgradnje Južne saobraćajnice do vangradskog spajanja na magistralni put Tuzla - Bjeljina
	6.1.1.4. Izrada Feasibility studije o programu izgradnje visećeg tramvaja iznad korita rijeke Jale na lokaciji Tuzla - Lukavac
	6.1.1.5. Izgradnja sjeverne saobraćajnice, regionalni put Gornja Tuzla – Dragunja
	6.1.1.6. Izgradnja prve faze brze ceste Tuzla – Sarajevo – dionica Šićki Brod - Ljubače
	6.1.1.7. Izgradnja nadvožnjaka na raskrsnici ulica Trnovac i Kulina Bana
	6.1.1.8. Rekonstrukcija sjeverne saobraćajnice na dionici Skver - raskrsnica Tenis
	6.1.1.9. Izgradnja dijela magistralnog puta Brčanska Malta - Slavinovići (2 kolovozne trake)
	6.1.1.10. Izgradnja transverzale T2, Solana-Miladije sa mostom
	6.1.1.11. Izgradnja biciklističke staze (VIII faza)
	6.1.1.12. Izgradnja transverzale T8
	6.1.1.13. Rekonstrukcija puta Dokanj-Breške (nova trasa)
	6.1.1.14. Rekonstrukcija i asfaltiranje javnog puta u MZ Mramor
	6.1.1.15. Asfaltiranje, sanacija i rekonstrukcija puteva u pojedinim mjesnim zajednicama općine Tuzla, u skladu sa Planom kapitalnih investicija
	6.1.1.16. Izrada Feasibility studije o izgradnji kontaktne mreže za trolejbusni saobraćaj u Tuzli i izgradnja trolejbuske mreže

6.1.2. Priklučenje naselja i sela koja nisu priključena na gradsku vodovodnu mrežu i kanalizacionu mrežu, uključujući zamjenu dotrajalih vodovodnih instalacija i smanjenje gubitaka vode na dovodnim cjevovodima

Vodovod

- 6.1.2.1. Studija dugoročnog vodosnabdijevanja općine Tuzla
- 6.1.2.2. Obezbjedenje novih kapaciteta za dugoročno snabdjevanje vodom Grada Tuzla
- 6.1.2.3. Izgradnja vodovodne mreže u dijelovima mjesnih zajednica Dokanj, Breške, Gornja Obodnica, Donja Obodnica, Gornja Lipnica, Srednja Lipnica, Dragunja
- 6.1.2.4. Lokalno vodosnadbjevanje i smanjenje gubitaka vode u djelovima mjesnih zajednica koji nisu priključeni na gradski vodovod, a koji posjeduju izvorišta
- 6.1.2.5. Izgradnja i održavanje pumpnih stanica i dijela vodovodne mreže u nekoliko mjesnih zajednica (Sjenjak, Centar, Jala, Slatina, Breške, Kiseljak, Kreka, Bukinje)
- 6.1.2.6. Postavljanje individualnih vodomjera u individualnim i stambenim objektima na području nekoliko mjesnih zajednica

Kanalizacija

- 6.1.2.7. Izgradnja kanalizacione mreže Husino-Ljubače
- 6.1.2.8. Izgradnja kanalizacione mreže u dijelu MZ Tušanj
- 6.1.2.9. Izgradnja kanalizacione mreže, MZ Ljubače
- 6.1.2.10. Izrada teh.dok. i izgradnja kanal. mreže MZ Šićki Brod-Mihatovići
- 6.1.2.11. Izrada izvedebeno tehničke dokumentacije i izgradnja kanalizacione mreže u MZ Lipnica
- 6.1.2.12. Fazna izgradnja kanalizacione mreže na cjelokupnom području MZ Gornji Pasci
- 6.1.2.13. Izgradnja kanalizacione mreže u MZ Simin Han
- 6.1.2.14. Izgradnja kanalizacione mreže u MZ Dokanj
- 6.1.2.15. Izgradnja kanalizacione mreže u MZ Batva
- 6.1.2.16. Izgradnja kanalizacione mreže u MZ Gornja Lipnica
- 6.1.2.17. Izgradnja kanalizacione mreže u naselju Slanac MZ Slavinovići
- 6.1.2.18. Izgradnja kanalizacione mreže u dijelu MZ Dobrnja
- 6.1.2.19. Izgradnja kanalizacione mreže u dijelu MZ Slavinovići
- 6.1.2.20. Izgradnja kanalizacione mreže na prostoru cijele MZ Kiseljak
- 6.1.2.21. Izrada projekta i izgradnja kanalizacione mreže u dijelu MZ Slavinovići
- 6.1.2.22. Izgradnja kanalizacione mreže u dijelu MZ Kreka
- 6.1.2.23. Izgradnja kanalizacije individualnog dijela naselja Šićki Brod
- 6.1.2.24. Izgradnja kanalizacione mreže u dijelu MZ Ši Selo
- 6.1.2.25. Izgradnja kanalizacione mreže u ul. M. Bušatlije
- 6.1.2.26. Izgradnja kanalizacione mreže u dijelu MZ Solina
- 6.1.2.27. Izgradnja kanalizacione mreže na cijelom području MZ G.Tuzla
- 6.1.2.28. Izgradnja kanalizacione mreže u dijelu MZ Sredja Lipnica
- 6.1.2.29. Izgradnja kanalizacione mreže u dijelu MZ Donja Obodnica
- 6.1.2.30. Izgradnja savremenog kanalizacionog sistema u MZ Bukinje
- 6.1.2.31. Izgradnja kanalizacione mreže u MZ Centar
- 6.1.2.32. Izgradnja kanalizacione mreže na cijelom području MZ Breške
- 6.1.2.33. Izgradnja glavnog kolektora od bolnice u Slavinovićima do Simin Hana
- 6.1.2.34. Izgradnja kanalizacione mreže na području dijela MZ Jala
- 6.1.2.35. Izgradnja nove kanalizacione mreže dio MZ Slavinovići i Sjenjak
- 6.1.2.36. Dovršenje započete kanalizacione mreže u dijelu MZ Šićki Brod

6.1.3. Izgradnja centralnog postrojenja za zajedničko prečišćavanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda, uključujući prečišćavanje otpadnih voda naselja na obodu akumulacije Modrac	6.1.3.1. Čišćenje jezera Modrac
6.1.4. Izgradnja gradskog groblja – mezarja	6.1.4.1. Izgradnja gradskog groblja (sve faze implementacije)
6.1.5. Razvoj tržišno orijentisanog i okolinski prihvatljivog energetskeg sektora	6.1.5.1. Optimizacija toplinskih podstanica u javnim objektima 6.1.5.2. Energetska efikasnost u građevinarstvu-za javne objekte na području općine Tuzla 6.1.5.3. Energetski pregled općinskih zgrada 6.1.5.4. Povećanje energetske efikasnosti objekta UKC-a Tuzla (klinika za interne bolesti) 6.1.5.5. Uvođenje solarnih kolektora u proizvodnji toplotne energije- na cijelom području općine Tuzla 6.1.5.6. Povećanje energetske efikasnosti objekta Doma Zdravlja u Tuzli 6.1.5.7. Povećanje energetske efikasnosti javne rasvjete u Tuzli 6.1.5.8. Poticanje ugradnje solarnih panela za toplu vodu 6.1.5.9. Poticanje ugradnje toplotnih pumpi ili dizalica toplote 6.1.5.10. Solarni sistem 3 kW u MZ Centar 6.1.5.11. Izgradnja solarnog sistema na bazi idejnog projekta, kapaciteta 50-60 kolektora na objektu JU Dom penzionera-MZ Kula 6.1.5.12. "Energetski efikasna škola" – pilot Osnovna škola Slavinovići 6.1.5.13. Energetski efikasan objekat za potrebe Muzeja Sjeverne Bosne 6.1.5.14. Sistem centralnog i kontinuiranog nadzora i upravljanje energijom
6.1.6. Razvijanje mreže elektoprenosa za potrebe širenja grada (postavljanje novih transformatorskih stanica po mjesnim zajednicama)	6.1.6.1. Rekonstrukcija nisko naponske mreže u mjesnim zajednicama Mejdan, Šićki Brod, te u drugim mjesnim zajednicama prema planu kapitalnih investicija
6.1.7. Širenje mreže toplifikacije	6.1.7.1. Izrada Feasibility studije o proširenju kapaciteta za dugoročno snabdijevanje toplinskom energijom 6.1.7.2. Toplifikacija RPC Tuzla-Inkubator "Lipnica" 6.1.7.3. Toplifikacija individualnih domaćinstava na Slatini 6.1.7.4. Nastavak toplifikacije MZ Jala, uključujući privatne objekte 6.1.7.5. Izrada izvedbenog Projekta toplifikacije i realizacija izgradnje iste u MZ Lipnica 6.1.7.6. Toplifikacija individualnih stambenih objekata u MZ Mosnik 6.1.7.7. Toplifikacija naselja MZ Kreka 6.1.7.8. Toplifikacija MZ Ljubače 6.1.7.9. Proširenje mreže i priključenje na centralno grijanje dijela naselja u mjesnim zajednicama Slavinovići, Solina, Brčanska Malta, Centar,

	Solana, Dragodol, Mejdani, Šićki Brod, Husino, Batva, Bukinje, Lipnica, Par Selo, Gornja Tuzla, Dobrnja (visinske zone)
	6.1.7.10. Ekološko grijanje geotermalnim toplotnim pumpama i solarnim kolektorima na prostorima gdje nije moguće priključiti objekte na sistem centralnog grijanja
6.1.8. Razvijena telekomunikaciona mreža/infrastruktura sa ciljem povezivanja svih transformacijskih stanica u sistem daljinskog upravljanja i maksimalno korištenje telekomunikacione infrastrukture za sistem daljinskog upravljanja i kontrole energetske efikasnosti	
6.1.9. Riješen problem parkiranja	6.1.9.1. Izgradnja parking prostora na lokaciji stadiona "2. oktobar" i prostoru neposredno oko stadiona 6.1.9.2. Kolektivna parking garaža ispod Bolnice Gradina 6.1.9.3. Izgradnja dvonamjenskog objekta - parking garaža i sklonište u MZ Stari Grad i MZ Sjenjak

Dodatni projekti:

- Izgradnja javne rasvjete na području nekoliko mjesnih zajednica
- Izgradnja novih i adaptacija postojećih autobusnih stajališta na području nekoliko mjesnih zajednica, sa postavljanjem nadstrešnica
- Izgradnja azila za pse i mačke lutilice
- Izrada registra zgrada
- Adaptacija fasade na objektu JU "Dom penzionera" Tuzla
- Zgrada općine "pametna zgrada"
- IT Tuzla, informaciona mreža Tuzla
- Izrada katastra / baze podataka o podzemnim instalacijama na području Tuzle / GIS- Cjelokupna površina na kojoj je rasprostranjena komunalna infrastruktura Općina Tuzla
- Plan razvoja i poboljšanja društvenog standarda i javnog interesa gradskog naselja Kicelj
- Rekonstrukcija vanjskih dijelova zgrada (fasade, krovovi, oluci)
- Uređenje fasada u urbanom dijelu Tuzle
- Izgradnja novih i rekonstrukcija postojećih mostova (kolski mostovi, pješački mostovi...)
 - Izgradnja mosta na Jali (pravac Bulevar – Stupine)
 - Izgradnja mosta na jali T9
 - Izgradnja mosta na jali naselje Bekići
 - Izgradnja mosta (nadvožnjak u MZ Kiseljak)
- Ugradnja LED svjetiljki u javnu rasvjetu
- Uspostava sistema telemenadžmenta javne rasvjete, optimizacija potrošnje

6.2. DRUŠTVENI RAZVOJ

- Nastavak izgradnje kompleksa slanih Panonskih jezera
- Obezbijediti prostorne uslove izvan kompleksa slanih jezera za izgradnju hotelsko motelskih kapaciteta
- Izgradnja spomenika kralja Tvrtka I Kotromanića
- Izgradnja zapadne kapije na kompleksu Panonskih jezera
- Izgradnja banje na prostoru Rudnika soli
- Izgradnja novih i adaptacija postojećih domova kulture i čitaonica na području nekoliko mjesnih zajednica
- Nastavak obnove istorijske jezgre grada sa ciljem da bude najljepša i najuređenija istorijska jezgra u BiH
- Nastavak izgradnje stambenog kompleksa sa ciljem spajanja zapadnog dijela grada sa istorijskom jezgrom (između Slatine i Skvera)
- Nastavak izgradnje Trga Slobode – rekonstrukcija stare zgrade Općine, izgradnja teatarske, koncertne, kino i kongresne dvorane (zgrada nauke i umjetnosti)
- Izgradnja trgovačkog bloka

Kultura

- Muzej na otvorenom, na lokaciji Panonsko jezero, kompleks S.banja
- Muzej Solana d.d. Tuzla
- Dogradnja biblioteke i otvaranje područnih odjeljenja po mjesnim zajednicama
- Izgradnja kulturnog centra i stare crkve u MZ Centar
- Rekonstrukcija, dogradnja i nadgradnja objekta Muzeja Istočne Bosne
- Botanička bašta/vrt sa biološkom zbirkom
- Uređenje parka "Husinskog rudara" kod BKC-a
- Uređenje nekropole Vidikovac na brdu Kicelj sa pratećim objektima
- Valorizacija i konzervacija spomenika prirode "Izvor rijeke Tinje"
- Rekonstrukcija spomen parka N.H. Peji Markoviću u Srednjoj Lipnici
- Izrada programa zaštite spomenika kulturno-istorijskog naslijeđa
- Uređenje nekropole stećaka u MZ Dokanj – Nikolići

Sport

- Rekreativni centar Ilinčica
- Sanacija, revitalizacija i adaptacija sportskih objekata SKPC Mejdan, stadion Jedinstvo,
- Izgradnja manjih sportskih terena i dvorana u nekoliko mjesnih zajednica
- Izgradnja i sanacija dječijih igrališta na području nekoliko mjesnih zajednica
- Izgradnja višenamjenske sportske dvorane sa klizalištem u MZ Stari Grad
- Izgradnja sportske dvorane pri OŠ Sjenjak
- Izgradnja i sanacija sportskih streljišta
- Izgradnja sportsko-rekreativnog kompleksa Šićki Brod
- Izgradnja sportsko-rekreativnog kompleksa Modrac (MZ Kiseljak)
- Izgradnja sportsko-rekreativnog kompleksa „stara Majevisa“

Zdravstvena zaštita

- Zdravstveni objekat- manji Dom zdravlja u zapadnom dijelu grada
- Izgradnja Doma zdravlja i adaptacija postojećih prostorija u istočnom dijelu grada
- Adaptacija prostora za potrebe zdravstvene ambulante u prostorijama Doma penzionera

- Izgradnja ambulante u MZ Solana
- Izgradnja područne ambulante u MZ Centar
- Izgradnja područne ambulante u naselju Kosci i Tetima
- Izgradnja područne ambulante za djecu i odrasle u MZ Šiški Brod
- Izgradnja prostorija mjesne ambulante u MZ Ši Selo

6.3. LOKALNI EKONOMSKI RAZVOJ

- Projekti podrške razvoju rekreativnog, kulturnog, kongresnog, zdravstvenog i liječilišnog turizma
- Podrška postojećim i uspostava novih poslovnih zona, poduzetničkih inkubatora i tehnoloških parkova
- Prenamjena postojećih neiskorištenih i napuštenih proizvodnih kapaciteta i njihovo stavljanje u ponovnu poslovnu funkciju
- Razvoj centra kreativne industrije i poduzetništva za mlade
- Razvoj Istraživačkih centara za oblast ICT, energetske efikasnost, prehrambenu industriju, metalski sektor i druge sektore poslovanja
- Fond za finansiranje razvojnih projekata malih i srednjih preduzeća u općini Tuzla
- Podrška za kreditno-garantni fond za mala i srednja preduzeća
- Rekonstrukcija postojećih i izgradnja novih tržišno-pijačnih prostora
- Uspostavljanje agencije za razvoj i promociju malih i srednjih preduzeća
- Upostavljanje agencije za podršku poljoprivredi i ruralnom razvoju
- Iniciranje formiranja Odjela sve na jednom mjestu za mali biznis (One stop shop)
- Uspostavljanje fonda za stimuliranje početnika u poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju
- Projekti za podršku rasta izvoza, povezivanje sa izvozno orijentiranim kompanijama u BiH,
- Projekti za povezivanje sa stranim kompanijama i investitorima u pojedinim oblastima poslovanja,
- Programi za uspostavljanje neophodne infrastrukture za razvoj poljoprivredne proizvodnje
- Projekat objedinjavanja turističke ponude u oblastima selektivnog turizma (zdravstveni, rekreativni, eko turizam i slično)
- Promocija poduzetništva i malih i srednjih preduzeća na fakultetima i srednjim školama – osnivanje poduzetničkih centara i promoviranje aktivne uloge studenata i učenika u razvijanju poduzetničkih ideja
- Podrška razvoju i očuvanju starih i umjetničkih zanata
- Iniciranje programa za upošljavanje socijalno ranjivih grupa u malom biznisu – kao pokretači biznisa i kao uposlenici kod poduzetnika koji za njih razvijaju posebne programe (demobilizirani borci, invalidi, žene, nekvalificirani, starije osobe)
- Uspostavljanje infopunkta za informacije o međunarodnim tržištima, ponudi i tražnji, mogućnostima partnerstva i prenosa proizvodnje i ulaganja kapitala
- Podrška razvoju i unapređenju zadugarstva
- Poticanje interesnog povezivanja malih i srednjih preduzeća i podrška formiranju mreža odnosno klastera za pojedine oblasti poslovanja

6.4. UNAPREĐENJE OKOLIŠA

Projektne aktivnosti	Programi / Projekti
6.4.1. Podizanje ekološke svijesti stanovništva	6.4.1.1. Održavanje obuka u oblasti upravljanja otpadom za privatni i javni sektor 6.4.1.2. Obrazovanje i promocija energetske učinkovitosti /

	<p>efikasnosti za građane, firme i institucije</p> <p>6.4.1.3. Promocija i edukacija ekološke vožnje i prevoza</p>
6.4.2. Smanjenje emisije zagađivača zraka uz poboljšanje energetske efikasnosti	<p>6.4.2.1. Optimizacija sistema daljinskog grijanja. Proširenje sistema daljinskog grijanja na periferne zone grada i spajanje na mrežu oko 10.500 novih stambenih jedinica i ukidanje individualnih ložišta</p> <p>6.4.2.2. Ugradnja solarnog sistema za zagrijavanje sanitarne tople vode u svim javnim objektima sa znatnom potrošnjom tople vode</p> <p>6.4.2.3. Stvaranje uslova za naplatu potrošnje toplinske energije prema utrošenoj energiji kod svih potrošača</p> <p>6.4.2.4. Izgradnja visećeg tramvaja iznad korita Jale i Soline</p> <p>6.4.2.5. Optimiziranje postojećih autobuskih linija i vremena vožnje, te uvođenje novih autobuskih linija</p> <p>6.4.2.6. Grupa mjera za poticanja korištenja bicikla kao prevoznog sredstva</p> <p>6.4.2.7. Korištenje biodizela i drugih biogoriva u javnom prevozu</p> <p>6.4.2.8. Ugradnja toplotne izolacije na sve javne objekte</p> <p>6.4.2.9. Ugradnja solarnih sistema za pripremu tople vode i fotonaponskih sistema za proizvodnju električne energije na svim javnim objektima (gdje je to opravdano)</p> <p>6.4.2.10. Izgradnja primarne vrelovodne mreže na području općine Tuzla</p> <p>6.4.2.11. Nabavka deset ekoloških autobusa za potrebe javnog gradskog saobraćaja</p>
6.4.3. Poboljšanje kvaliteta vode i snabdjevanja vodom	<p>6.4.3.1. Programi zaštite izvorišta – vodzaštitni pojasi I zone</p> <p>6.4.3.2. Optimizacija sistema vodosnabdjevanja</p> <p>6.4.3.3. Ugradnja mjerača potrošnje vode - vodomjera i uvođenje automatske regulacije sistema vodosnabdjevanja</p> <p>6.4.3.4. Stvaranje uslova za naplatu potrošnje vode prema stvarnom utrošku kod svih potrošača</p> <p>6.4.3.5. Izrada studije za rekonstrukciju dovodnog cjevovoda na dionici Stupari – Živinice u dužini od 17.622 m</p> <p>6.4.3.6. Izrada studije za izgradnju 'tunelskog' dovoda u dužini od 1.500 m ispod brda na dionici od pumpne stanice Sprečko Polje do rezervoara Ši Selo</p> <p>6.4.3.7. Smanjenje gubitaka vode, električne i toplotne energije mjesnih zajednica – za urbane i vanurbane mjesne zajednice</p>
6.4.4. Smanjenje emisije štetnih tvari u komunalnim otpadnim vodama	<p>6.4.4.1. Izgradnja kolektora za prikupljanje otpadnih voda</p> <p>6.4.4.2. Izgradnja prečištača otpadnih voda urbanog područja</p> <p>6.4.4.3. Izrada projektno-tehničke dokumentacije za prikupljanje i tretman komunalnih otpadnih voda</p> <p>6.4.4.4. Realizacija projekta prikupljanja i odvođenja oborinskih voda</p> <p>6.4.4.5. Sanacija i regulacija korita rijeke Joševica i rješavanje propusta ispod mosta za naselje Dragulje</p> <p>6.4.4.6. Regulacija korita rijeka: Moluška rijeka, rijeka Jale II i III faza, rijeka Joševica, Grabov potok, Delića potok, rijeka Solina, potok Momanovo, Čanički i Dobrnjski potok, Mosnički potok, Tušanjski potok, potok Kovačevići</p> <p>6.4.4.7. Čišćenje vodotoka na području mjesnih zajednica</p>

<p>6.4.5. Poboljšanje čistoće grada i smanjenje devastacije zemljišta</p>	<p>6.4.5.1. Izgradnja centralnog reciklažnog sistema za tretman komunalnog otpada na području općine Tuzla 6.4.5.2. Uspostava ekonomski održivog sistema prikupljanja otpada baziranog na ekonomskoj cijeni otpada 6.4.5.3. Izrada studije za izgradnju spalionice komunalnog otpada na području Općine Tuzla 6.4.5.4. Modernizacija i prilagođavanje postojećeg sistema prikupljanja i upravljanja otpada sa EU standardima 6.4.5.5. Rekonstrukcija i modernizacija postojeće saobraćajne infrastrukture sa osvrtom na razdjelna ostrva i kružni tok 6.4.5.6. Nastavak realizacije projekata ozeljenjavanja i ukrašavanja područja općine Tuzla 6.4.5.7. Povećanje pješačkih zona na području grada 6.4.5.8. Procjena brzine konsolidacije masiva i prestanka slijeganja u zoni uticaja nekontrolisane eksploatacije soli na ležištu u Tuzli – zona slijeganja u Tuzli 6.4.5.9. Sanacija procesa tonjenja urbanog dijela grada Tuzla- Ul. II Krajiš ka-Duga ulica- Tenis igralište- bivša Parna pekara MZ Centar 6.4.5.10. Sanacija šljacišta na području MZ Šićki Brod 6.4.5.11. Revitalizacija šumskog pojasa između TE Tuzla i naselja Kolona, Bukinje i Povrat 6.4.5.12. Zamjena ostarjelog i oboljelog bjelogoričnog i crnogoričnog drveća Pošumljavanje dijela naselja oko TE Tuzla (Husino, Bukinje, Pasci...) 6.4.5.13. Uređenje i rekonstrukcija centralnog parka Uređenje zelene površine "Izgradnja parka sa fontanom" u MZ Šićki Brod 6.4.5.14. Izrada studija upravljanja opasnim otpadom na području općine Tuzla i TK</p>
<p>6.4.6. Uvođenje institucionalnog monitoringa sa efikasnim sankcijama u provođenju postojeće zakonske regulative iz oblasti okoliša</p>	<p>6.4.6.1. Uvođenje mreže indikatora za praćenje kvaliteta okoliša 6.4.6.2. Umrežavanje nadležnih institucija sa zagađivačima kako bi se zajednički predlagale mjere za poboljšavanje okoliša na području općine 6.4.6.3. Inkorporiranje SEAP-a i LEAP-a za općinu u izradu faktorske studije uticaja lokalnog ekonomskog razvoja na okoliš</p>

- Realizacija studije saobraćaja na području općine Tuzla
- Studija upravljanja opasnim otpadom na području općine Tuzla i TK
- Revitalizacija šumskog pojasa između TE Tuzla i naselja Kolona, Bukinje i Povrat
- Sanacija šljacišta na području MZ Šićki Brod
- Nabavka deset ekoloških autobusa za potrebe javnog gradskog saobraćaja
- Smanjenje potrošnje vode, električne i toplotne energije mjesnih zajednica – za urbane i vanurbane mjesne zajednice
- Zamjena ostarjelog i oboljelog bjelogoričnog i crnogoričnog drveća
- Pošumljavanje dijela naselja oko TE Tuzla (Husino, Bukinje, Pasci...)
- Uređenje i rekonstrukcija centralnog parka
- Uređenje zelene površine "Izgradnja parka sa fontanom" u MZ Šićki Brod

Regulacija korita i čišćenje vodotoka

- Sanacija i regulacija korita rijeke Joševice i rješavanje propusta ispod mosta za naselje Dragulje
- Regulacija korita rijeka: Moluška rijeka, rijeka Jale II, III i V faza, rijeka Joševica, Grabov potok, Delića potok, rijeka Solina, potok Momanovo, Čanički i Dobrnjski potok, Mosnički potok, Tušanjski potok, potok Kovačevići
- Čišćenje vodotokova na području mjesnih zajednica

7. PRIORITETNI INDIKATORI PRAĆENJA REALIZACIJE STRATEGIJE

U cilju provođenja aktivnosti praćenja i vrednovanja ostvarenja (monitoring i evaluacija) Strategije razvoja općine Tuzla do 2026. godine, a prema utvrđenim vremenskim intervalima, koristiti će se slijedeći indikatori za praćenje njene realizacije:

7.1. INDIKATORI ZA PRAĆENJE KOMUNALNE INFRASTRUKTURE I IZGRADNJE

Kategorija cesta – magistralne ceste

- Orijentaciona masa (m)
- Dužina (km)
- Gustina (km/km²)

Kategorija cesta – regionalne ceste

- Orijentaciona masa (m)
- Dužina (km)
- Gustina (km/km²)

Kategorija cesta – lokalne ceste

- Orijentaciona masa (m)
- Dužina (km)
- Gustina (km/km²)

Tehnički pokazatelji cestovne mreže u općini Tuzla, stanje po godinama

- **Magistralne ceste**
 - Orijentaciona širina (m)
 - Dužina (km)
 - Gustina (km/km²)
 - Savremeni asfaltirani kolovoz (km i %)
 - Ostali makadamski kolovozi (km i %)
- **Regionalne ceste**
 - Orijentaciona širina (m)
 - Dužina (km)
 - Gustina (km/km²)
 - Savremeni asfaltirani kolovoz (km i %)
 - Ostali makadamski kolovozi (km i %)
- **Lokalne vanurbane ceste**
 - Orijentaciona širina (m)
 - Dužina (km)
 - Gustina (km/km²)
 - Savremeni asfaltirani kolovoz (km i %)
 - Ostali makadamski kolovozi (km i %)

- **Nekategorisane vanurbane ceste**
 - Orijentaciona širina (m)
 - Dužina (km)
 - Gustina (km/km²)
 - Savremeni asfaltirani kolovoz (km i %)
 - Ostali makadamski kolovozi (km i %)

- **Gradske arterije i magistrale (GA, GM)**
 - Orijentaciona širina (m)
 - Dužina (km)
 - Gustina (km/km²)
 - Savremeni asfaltirani kolovoz (km i %)
 - Ostali makadamski kolovozi (km i %)

- **Gradske ulice prvog i drugog reda**
 - Orijentaciona širina (m)
 - Dužina (km)
 - Gustina (km/km²)
 - Savremeni asfaltirani kolovoz (km i %)
 - Ostali makadamski kolovozi (km i %)

- **Gradske sabirne ulice**
 - Orijentaciona širina (m)
 - Dužina (km)
 - Gustina (km/km²)
 - Savremeni asfaltirani kolovoz (km i %)
 - Ostali makadamski kolovozi (km i %)

- **Gradske prilazne ulice**
 - Orijentaciona širina (m)
 - Dužina (km)
 - Gustina (km/km²)
 - Savremeni asfaltirani kolovoz (km i %)
 - Ostali makadamski kolovozi (km i %)

- **Ostale nekategorisane ulice i javne staze**
 - Orijentaciona širina (m)
 - Dužina (km)
 - Gustina (km/km²)
 - Savremeni asfaltirani kolovoz (km i %)
 - Ostali makadamski kolovozi (km i %)

Telekomunikaciona mreža, stanje po godinama i po mjesnim zajednicama

- Instalirano – ukupno / Pots / ISD
- Uključeno – ukupno / Pots / ISD
- Parice – instalirano / iskorišteno

Elektrodistributivna mreža

- Dalekovodi
 - Naz.napon 10 kV – Ukupna dužina DV (m) i ukupan broj stubova

- Naz.napon 35 kV – Ukupna dužina DV (m) i ukupan broj stubova
- Kablovi
 - Naz.napon 10 kV – Ukupna dužina kablova (m)
 - Naz.napon 35 kV – Ukupna dužina kablova (m)
- Transformatori 10/0, 4 kV

Proizvedene količine vode po izvorištima

- Proizvedena količina m³
- Proizvedena količina litara/sec.

7.2. INDIKATORI ZA PRAĆENJE KRETANJA STANOVNIŠTVA

Stanovništvo i gustina naseljenosti po godinama

- Broj naseljenih mjesta
- Površina općine (u km²)
- Stanovništvo
- Gustina naseljenosti

Prisutno i odsutno stanovništvo

- Po popisu 1991. godine
- Prisutno stanovništvo
- Odsutno stanovništvo
- Indeks odsutnog stanovništva

Radno aktivno stanovništvo

- Stanovništvo
- Radno aktivno stanovništvo
- % radno aktivnog stanovništva

Prirodni priraštaj

- Stanovništvo
- Živorodeni
- Umrli
- Prirodni priraštaj
- Prirodni priraštaj na 1000 stanovnika

7.3. INDIKATORI ZA PRAĆENJE LOKALNOG EKONOMSKOG RAZVOJA

- Broj poslovnih subjekata na hiljadu stanovnika
- Broj pravnih lica na hiljadu stanovnika
- Broj malih obrta na hiljadu stanovnika
- Ostvarene investicije per capita
- Izvršene isplate za investicije per capita
- Stopa zaposlenosti:
 - u odnosu na ukupno stanovništvo
 - u odnosu na radno sposobno stanovništvo
 - u odnosu na aktivno stanovništvo

- broj zaposlenih na km²
- Stopa nezaposlenosti:
 - u odnosu na ukupno stanovništvo
 - u odnosu na radno sposobno stanovništvo
 - u odnosu na aktivno stanovništvo
- Bruto domaći proizvod per capita
- Bruto proizvod na km²
- Prosječna neto plaća

7.4. INDIKATORI ZA PRAĆENJE STANJA ŽIVOTNE SREDINE

- Nivo zagađenja zraka općine u svim dijelovima (te na osnovu toga poduzimanje korektivnih mjera u cilju smanjenja nivoa zagađenja);
- Nivo zagađenja vodnih tokova općine u svim dijelovima, te na osnovu toga poduzimanje korektivnih mjera u cilju smanjenja nivoa zagađenja tih voda;
- Nivo zagađenja zemljišta na općinskom području;
- Broj incidentnih situacija u kanalizacionom sistemu tokom godine;
- Broj domaćinstava koja nisu priključena na kanalizacionu mrežu na općini;
- Broj domaćinstava koja nisu priključena na daljinsko grijanje odnosno broj domaćinstava sa individualnim ložištima;
- Broj incidentnih situacija snabdijevanja pitkom vodom tokom godine;
- Parametri strujanja zraka na općinskom području prema i upoređivanje prema ciljanom modelu;
- Površina pošumljenog područja u okolini industrijskih zona općine Tuzla i općine Lukavac;
- Broj divljih deponija;
- Broj kontejnera za selektivno prikupljanje opasnog otpada i količine zbrinutog opasnog otpada;
- Broj kontejnera za odvoz smeća;
- Broj kontejnera za selektivno prikupljanje otpada: papir, plastika, staklo;
- Broj klizišta;
- Broj oboljelih od bolesti čijem uzroku doprinosi okoliš.

8. MONITORING I EVALUACIJA

Praćenje i ocjenjivanje ostvarenja strategije predstavlja sistem za mjerenje napretka ostvarenja postavljenih ciljeva, poduzimanje pravovremenih mjera sa ciljem mogućih korekcija, te ocjenu cjelokupne uspješnosti realizacije strategije. *Praćenje* podrazumijeva sistem prikupljanja i obrade podataka u svrhu usporedbe postignutih rezultata sa planiranim. *Ocjenjivanje* je utemeljeno na nalazima praćenja i daje cjelokupnu ocjenu ostvarenja postavljenih ciljeva.

Praćenje ostvarenja razvojnih planova i strategije u cijelosti radi se na godišnjem nivou, na temelju definisanih projektnih i programskih indikatora i plana implementacije. Pritom se koriste odgovarajuće uređene baze podataka, koje se ažuriraju barem jednom godišnje, kada su raspoložive odgovarajuće statistike.

Nalaze praćenja sagledava načelnik općine sa resornim pomoćnicima, te daje sugestije za poduzimanje eventualnih mjera sa ciljem poboljšanja stanja.

Ocjenjivanje ostvarenja sektorskih razvojnih planova obavlja se kontrolno nakon 3 – 5 godina (kada se u pravilu radi i djelimično ažuriranje) i finalno nakon planskog perioda (nakon isteka perioda realizacije Strategije razvoja). Tada se radi i kontrolno ocjenjivanje ostvarenja strategije u cijelosti i vrši njeno ažuriranje, u vidu eventualnog pomjeranja strateških fokusa i redefiniranja strateških ciljeva.

Temelje za ocjenjivanje priprema Služba za razvoj, poduzetništvo i društvene djelatnosti, na temelju nalaza godišnjeg praćenja. Drugu osnovu predstavljaju indikatori koji su definirani tokom procesa planiranja. Ovaj posao ocjenjivanja može se povjeriti i kompetentnoj vanjskoj ili lokalnoj organizaciji, koja ima potrebne reference. Nalaze i preporuke vrednovanja razmatraju Načelnik i Općinsko vijeće.

Za sistemsko prikupljanje, obradu i analizu podataka potrebno je da se:

- kreiraju odgovarajuće baze sekundarnih podataka, koje će se relativno lako godišnje ažurirati;
- redovno godišnje izvode odgovarajuća direktna ispitivanja grupa aktera/korisnika usluga, prema standardiziranoj metodologiji i instrumentima, kako bi se mogle pratiti promjene i napredak;
- koristi za praćenje (godišnje) i ocjenjivanje (nakon 3 - 5 godina) ostvarenja strategije i razvojnih planova.

Nužno je osigurati da su svi podaci razvrstani po spolu, gdje je god to primjenjivo, kako bi se osiguralo praćenje i ocjenjivanje utjecaja strategije na oba spola.

Imajući u vidu navedeno, Koordinacioni tim je predvidio da će se u ovoj Strategiji, odnosno u ovom njenom dijelu posvetiti posebna pažnja.

U tu svrhu, općina Tuzla će imenovati tijelo koje će izraditi poseban plan za monitoring i evaluaciju, koji će obavezno sadržati slijedeće elemente:

- Imenovana lica/tijelo za praćenje realizacije projekata
- Vremenski plan monitoringa
- Imenovana lica/tijelo za evaluaciju
- Definisani termini za evaluaciju

Imenovano tijelo će raditi analizu realizovanih projekata i njihovih efekata, sa posebnim osvrtom na eventualne prepreke u realizaciji i davati smjernice za usklađivanje akcionog plana sa već urađenim.

9. IZVORI

1. Aalborgska povelje lokalnih vlasti Evrope „Aalborg + 10: budućnost koja inspiriše”,
2. Analitičko dokumentaciona osnova plana sa prijedlogom koncepcije prostornog uređenja – vizija 2025 – Prostorni plan za područje TK 2005-2025, Tuzla, 2003.
3. Akcioni plan energetske efikasnosti (SEAP), 2011.
4. „Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, European Commission 2010.
5. Europlus, Nakladnik Direkcije za evropske integracije, IPA: BiH do 2013 godine 550 miliona, Sarajevo, 2009.
6. Finansiranje institucija kulture u BiH javno-privatnom partnerstvom i alternativnim pristupima, Sarajevo-Banja Luka, juli 2011.
7. Informacija o procjeni ostvarivanja Strategije razvoja općine Tuzla 2003-2015.
8. Hodžić, Kadrija, Ekspertiza - Socioekonomska analiza za Strategiju razvoja TK, Ekonomski institut Sarajevo, 2008.
9. Hodžić, K., Jašić, M, Smjernice za upravljanje procesom ruralnog razvoja općine Tuzla, 2009.
10. Klapić, Muharem, Tuzla kao razvojni centar sjeveroistočne Bosne, Ekonomski institut Tuzla, 2002.
11. Lokalni ekološki akcioni plan (LEAP), 2004.
12. Ogrušević, Nermin, Mogućnosti finansiranja razvojnih projekata lokalnih jedinica vlasti, magistarski rad, Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment, Banja Luka, 2011.
13. Osmanković, Jasmina, Efendić, V., Ekonomska struktura i razvoj – Strategija razvoja TK 2008.-2013., Ekonomski institut Sarajevo, 2008.
14. Program kapitalnih investicija općine Tuzla za period 2012. – 2016.
15. Povelja evropskih gradova o energetske efikasnosti-Covenant of Mayors.
16. Prostorni plan Tuzlanskog kantona 2005-2025., Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša TK, Tuzla, 2008.
17. Prostorni plan općine Tuzla za period 2006-2026. Prostorna osnova, Tuzla, decembar 2011.
18. Studija „Odvodnja i tretman otpadnih voda za općinu Tuzla, JP za vodoprivrednu djelatnost „Spreča”, Tuzla, 2007.
19. Strategija zapošljavanja Tuzlanskog kantona za period 2009.–2013., Ekonomski fakultet Tuzla, 2009.
20. Strategija razvoja poljoprivrede u Tuzlanskom kantonu za period 2009.- 2013. godine, Tuzla, 2009.
21. Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008-2013, Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo/tuzla, juli 2009.
22. Strategija razvoja općine Tuzla 2003-2015, Ekonomski institut Tuzla, 2002.
23. Strategija razvoja prometnog sistema u Federaciji BiH za period 2010-2020, Sarajevo, 2010.
24. Strateške smjernice razvoja i promocije turizma u općini Tuzla, Tuzla, novembar 2007.
25. Studijski separat o ekonomskom razvoju kao podloga za izradu prostornog plana općine Tuzla za period 2006.-2026. Pravci i projekcije razvoja do 2026. godine, - faza 2, Sarajevo/Tuzla, decembar 2011.
26. Trifković, Miloš, Ekspertiza - Pravni i institucionalni okvir za Strategiju razvoja TK 2008-2013, Ekonomski institut Sarajevo, 2008.
27. Tuzlanski kanton u brojkama, Zavod za statistiku FBiH, Sarajevo (godišta 2010, 2011).

28. Budžeti:

- a) Budžeti općine Tuzla, 2010, 2011, 2012.
- b) Budžeti TK, 2010, 2011, 2012.

29. Web stranice

- a) Općina Tuzla
- b) Federalni zavod za programiranje razvoja
- c) Resorna ministarstva Tuzlanskog kantona
- d) NERDA – Regionalna razvojna agencija za Sjeveroistočnu Bosnu.